

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«Війна Росії проти України і майбутнє глобальної системи
безпеки»**

Виконав студент 2-го курсу, групи ММВ-21
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»

Охмак Євгеній Олегович

Керівник – доктор політичних наук, професор
СИДОРУК Тетяна Віталіївна

Рецензент – кандидат історичних наук, доцент
ШОСТАК Інна Віталіївна

Робота допущена до захисту

(протокол № ____ засідання кафедри міжнародних відносин від
_____ 20 ____ року

Завідувач кафедри міжнародних відносин: СИДОРУК Тетяна Віталіївна

м. Острог – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПОНЯТТЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ, ЇЇ СТРУКТУРА ...	9
1.1. Поняття глобальної системи безпеки, її складові	9
1.2. Регіональні системи колективної безпеки, що впливають на глобальну безпеку.....	18
1.3. Комплексний огляд проблем глобальної системи безпеки.....	26
Висновки до розділу I.....	38
РОЗДІЛ II. ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ І ПРИВОДИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ.....	40
2.1. Теоретико-доктринальна основа агресивної зовнішньої політики Росії.....	40
2.2. Підготовка системи національної безпеки і оборони України до повномасштабної війни.	49
Висновки до розділу II.....	60
РОЗДІЛ III. МАЙБУТНЄ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ.....	62
3.1. Вплив російсько-української війни на зміни у функціонуванні глобальної системи безпеки	62
3.2. Роль і місце України в майбутній системі глобальної безпеки	68
Висновки до розділу III	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження є самоочевидною, адже увага дослідників, незалежно від сфери науки, зараз зосереджена на нагальній проблемі для всієї нашої країни – війні Росії проти України, виживанні держави та збереженні її територіальної цілісності. Проблеми цієї війни, причини її виникнення, фактичного перебігу, перспективи її завершення становлять інтерес також і для іноземних дослідників, тому що питання повномасштабної війни в Європі є «найгарячішою» темою для усіх, хто цікавиться політикою, міжнародними відносинами, займається транснаціональним бізнесом тощо. Так чи так, ця війна зачіпає інтереси багатьох людей поза межами Європи. Виникнення цієї війни довело неефективність існуючої глобальної системи безпеки, її безпорадність перед державою, що є постійним членом Ради безпеки ООН та володіє найбільшим ядерним потенціалом у світі. Очевидно, що глобальна система безпеки, формальним виявом якої є ООН, не досягла своєї заявленої мети, а саме – не змогла зберегти мир і порядок у всьому світі, досягти рівності великих і малих держав. Тому, звичайно, наразі виникають дискусії щодо доцільності існування ООН в такому форматі, роздуми щодо її реформування, заклики до кардинальних кроків. Тому наша тема, окрім теоретичного інтересу, становить максимально практичний інтерес і знаходиться в центрі теоретико-практичної дискусії, участь в якій беруть провідні дослідники у сфері міжнародних відносин, військових наук, політичні лідери країн світу, представники глобального бізнесу тощо.

Дослідницьке питання важливе для реальної політики сьогодні не лише в Україні, а на всій планеті, адже про руйнування глобальної і європейської системи безпеки говорять перші політики світу (наприклад, Франк-Вальтер Штайнмаєр), питання війни Росії проти України звучить під час виборчих кампаній у великих державах світу (обрання прем'єр-міністра у Великій Британії, вибори у Конгрес Сполучених Штатів Америки (далі – США) тощо).

Тому зрозуміло, що навіть за умов найскорішого завершення війни Росії проти України, питання післявоєнного врегулювання цього конфлікту та подальшого облаштування нової глобальної системи безпеки буде займати щонайменше наступні 5-10 років.

Метою дослідження є визначення впливу російсько-української війни на глобальну систему безпеки, майбутнє місце України в цій системі.

Сформульована мета зумовлює постановку наступних **дослідницьких завдань:**

- розкрити зміст поняття глобальної системи безпеки та її складових;
- розкрити роль та місце регіональних систем безпеки у глобальній безпеці;
- дослідити особливості зовнішньої політики Російської Федерації, які зумовили її військову агресію щодо України;
- визначити найважливіші проблеми в сфері забезпечення національної безпеки України, які дозволили Російській Федерації зважитися на повномасштабне вторгнення в Україну;
- розкрити роль і місце іноземних партнерів України у російсько-українській війні;
- проаналізувати сучасний стан перебігу російсько-української війни, перспективи її завершення;
- спрогнозувати майбутній формат функціонування глобальної системи безпеки, запропонувати авторське бачення шляхів вирішення існуючих проблем в системі глобальної безпеки.

Об'єктом дослідження є глобальна система безпеки.

Предметом дослідження є вплив війни Росії проти України на майбутнє глобальної системи безпеки.

Джерельна база дослідження. Для відповіді на поставлені дослідницькі завдання збиралися та оброблялися як кількісні, так і якісні дані: нормативно-правові документи, що стосуються забезпечення національної безпеки України,

стратегії зовнішньої політики Російської Федерації, Статути ООН, ОБСЄ, стратегічні документи НАТО; довідники у сфері озброєння, роззброєння, міжнародної безпеки (щорічник SIPRI); соціологічні дослідження аналітичних центрів щодо настроїв суспільства Російської Федерації щодо воєнного конфлікту за участі їхньої держави; основні дискурси в російському та міжнародному інформаційному полі, що стосуються України; офіційні заяви іноземних лідерів щодо російсько-української війни, її впливу на глобальну систему безпеки тощо.

Стан наукового вивчення теми. Проблеми глобальної системи безпеки, роль України у її реформуванні стають дедалі частішим об'єктом дослідження серед українських та іноземних вчених. Серед українських дослідників цією проблематикою, зокрема, займаються Р. Безсмертний, О. Лапка, Т. Пікуля, О. Іваницька, С. Бугаєнко, О. Вонсович, О. Кульчицька, Л. Дорош, О. Задорожній, Є. Годованик та інші. Питання реформування глобальної системи безпеки досліджували також іноземні вчені: Дж. Пола, Г. Еванса, Д. Швейгмана, Л. Сварт, Е. Вірхоли, С. Нахорі, М. Зорн тощо. Водночас, зазначена проблема є викликом сьогодення, перспектива її врегулювання не визначена, постійно виникають нові чинники, які змушують дослідників переглядати, змінювати прогнози та рекомендації щодо вирішення проблем глобальної системи безпеки, а також російсько-української війни.

У процесі виконання роботи використовувалися такі **якісні методи наукового дослідження:**

- теорію ролей (концепції К. Холсті та Чі-ю Ши) для розкриття російського бачення про себе як актора міжнародної політики, своєї ролі та місця в соціальній реальності Європи. Через призму категорії ролі досягається розуміння «місії» Росії в її силовій та агресивній політиці щодо України та світу;

- логічний метод і його складові: аналіз, індукція та дедукція – методи, які використані для формування уявлення про реальний стан системи глобальної безпеки та її майбутнього;
- історичний та інституційний методи надали можливість відстежити причини попередніх змін у системах глобальної безпеки, глибше зрозуміти специфічний контекст, що призводили до їх реформувань та як російсько-українська може вплинути на їх нові зміни в перспективі;
- аналіз нормативних документів застосовувався при розгляді питання теоретико-доктринальної основи зовнішньої політики Російської Федерації, принципів існування глобальної системи безпеки.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використанні в навчальних цілях, а також на практиці політологами, правниками та дослідниками глобальної системи безпеки, російсько-української війни.

Наукова новизна результатів дослідження. Результати дослідження характеризуються науковою новизною, адже тема дослідження є історично та політично актуальною. Під час написання магістерської роботи комплексно проведено аналіз причин, які зумовили та дозволили здійснення російської агресії проти України в 2014-му та 2022-му році. В роботі вперше комплексно проаналізовано та описано вплив російсько-української війни на поточні зміни світового порядку та функціонування глобальної системи безпеки. Надано прогноз повоєнного облаштування нового світового безпекового порядку та місце України в ньому.

Структура наукової роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

У розділі I «Поняття глобальної системи безпеки, його структура» досліджено питання, які пов'язані з визначенням основних аспектів глобальної системи безпеки та її складових. Зокрема, у підрозділі 1.1. «Поняття глобальної системи безпеки, її складові» досліджено різні способи розуміння цього

поняття, та його складових, а у підрозділі 1.2. «Регіональні системи колективної безпеки, що впливають на глобальну безпеку» досліджено суть функціонування сучасних систем колективної безпеки на прикладі НАТО та ОДКБ. У підрозділі 1.3. «Комплексний огляд проблем глобальної системи безпеки» наведено основні історичні та сучасні причини формування існуючого стану міжнародної безпеки, виклики та загрози сучасній глобальній системі безпеки, вплив ключових міжнародних акторів на неї. Також в цьому підрозділі розглянуто місце і роль України в сучасній глобальній системі безпеки. Розділ II «Війна Росії проти України: причини, перебіг, перспективи завершення» присвячено аналізу теоретичної та історичної основи, що зумовила російську агресію проти України, а також прогнозуванню можливих сценаріїв завершення цієї війни. У підрозділі 2.1. «Теоретико-доктринальна основа агресивної зовнішньої політики Росії» проаналізовано основні сучасні стратегічні документи Російської Федерації у сфері зовнішньої політики, традиційні російські зовнішньополітичні інтереси, а також те, як це впливало на російсько-українські відносини. У підрозділі 2.2. «Підготовка системи національної безпеки і оборони України до повномасштабної війни» вивчено проблеми і причини, з якими стикалася українська обороноздатність до початку російського гібридного вторгнення у 2014-му році, а також заходи і програми, які було розпочато для її відновлення до нового вже повномасштабного вторгнення. Розділ III «Майбутнє глобальної системи безпеки» присвячено прогнозуванню можливому новому порядку у глобальній системі безпеки після завершення російсько-української війни. У підрозділі 3.1. «Вплив російсько-української війни на зміни у функціонуванні глобальної системи безпеки» проаналізовано, як російсько-українська війна впливає на сучасний безпековий світопорядок, а також роль інших держав щодо перебігу цієї війни. У підрозділі 3.2. «Роль і місце України в майбутній системі глобальної безпеки» розглянуто поточні позиції України на театрі бойових дій, спрогнозовано можливі сценарії закінчення війни та перспективи приєднання

України до блоків ЄС та НАТО після війни, а також те, як вплине на стратегічні позиції великих держав перемога або поразки України. У висновках відображено підсумкові результати дослідження.

Обсяг роботи – 88 сторінок, з них основного тексту – 80 сторінок.

РОЗДІЛ I

ПОНЯТТЯ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ, ЇЇ СТРУКТУРА

1.1. Поняття глобальної системи безпеки, її складові

Для того, щоб дати правильне визначення поняттю «глобальна система безпеки», потрібно розуміти також поняття її складових – «безпека, «національна безпека», «регіональна безпека», «міжнародна безпека», «глобальна безпека» тощо.

Безпека – це категорія філософська, і її суть в науковому плані ще не досліджена повністю. Ми можемо її розуміти як захист або стійкість від потенційних загроз. Залежно від основних теоретичних підходів, серед вчених існують дискусії щодо визначення та розуміння таких понять як безпека, національна безпека, міжнародна безпека, глобальна безпека тощо.

Для природного та гармонійного розвитку людини необхідною умовою є її безпека. Це поняття є доступним на інтуїтивно-побутовому рівні. Під «безпекою» ми, зазвичай, розуміємо стан, за якого нам нічого не загрожує [1]. Те саме ми можемо сказати про державу та відносини між державами – обов'язковим елементом їхнього розвитку є безпека, відсутність загроз їхнім основним національним інтересам та цінностям.

Як основу для розкриття змісту поняття «безпека» більшість дослідників пропонує розглядати її як певний стан системи, досягнутий унаслідок запобігання завданню шкоди її розвитку (життєдіяльності). Статут Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) визначив як одну із головних цілей створення та діяльності цієї організації об'єднання зусиль міжнародного співтовариства для підтримки безпеки, а країни-учасники Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) в ст. 5 Заключного акту від 1 серпня 1975 р. зобов'язалися утримуватися від будь-яких дій, які можуть погіршити

ситуацію до такої міри, що виникне загроза щодо підтримки безпеки. Тобто у цьому разі під безпекою розуміється деяка якість міжнародних відносин, яка ставиться у залежність від того чи того рівня міждержавних правовідносин. Це дає підстави стверджувати, що безпеку можна розглядати як своєрідну інтегральну характеристику соціальної системи, яка залежить від багатьох чинників і характеризує той чи той її стан. У такому разі досягнення бажаного для соціальної системи стану визначає її головну мету, а також спосіб і умови існування під впливом тих чи тих факторів [2].

Вважається, що накопичена суспільством система цінностей є фундаментальним фактором, який визначає сутність змісту поняття «безпека» при намаганні їх захистити. Тому вказаний фактор обумовлює відповідні засоби, способи, механізми тощо, які держава використовує для забезпечення безпеки. Тобто у даному випадку безпека визначається й безпосередньо пов'язується із суб'єктивними за своєю природою оцінками характеру й масштабів загроз цінностям суспільства, які характерні для конкретно-історичного моменту його розвитку. Таким чином наявність безпеки дозволяє суспільству зберігати та примножувати свої базові цінності. З огляду на сказане, безпека сама є цінність, поряд з іншими цінностями суспільства і держави. Саме таке розуміння поняття «безпека» сьогодні вважається класичним серед наукових шкіл США і провідних країн Заходу [3].

Спроби дослідження кожного нового поняття безпеки як комплексної характеристики соціального об'єкта породжують необхідність визначення та врахування інших додаткових характеристик для більш ґрунтовного розкриття сутності, що призвели до появи нових альтернативних визначень поняття безпеки, які можна поділити на групи, де: безпеку розуміють як відсутність небезпеки; безпека розглядається як невід'ємна властивість (атрибут) системи; безпека розглядається, як результат специфічної діяльності, передусім державних інститутів; безпека розглядається як певний стан [3].

Водночас відомий науковець у сфері національної безпеки В. Ліпкан виокремлює чотири головні підходи до визначення безпеки: 1) статичний (стан захищеності); 2) апофатичний (відсутність загроз і небезпек); 3) діяльнісний (система заходів, спрямованих на створення певних умов); 4) пасивний (дотримання певних норм) [4].

Сучасні уявлення про безпеку людини, суспільства, держави і міжнародної спільноти в цілому ґрунтуються передусім на тому, що це досить складне соціально-політичного явище. Воно відображає певні теоретичні уявлення про взаємовідносини індивіду, суспільства та держави, акумулює в собі наслідки їх практичної багатогранної життєдіяльності, накопичений історичний досвід, врешті-решт уподобання і культуру кожної людини (індивіду), суспільства, держави, загалом - земної цивілізації. Тому варто погодитися з дослідниками, які стверджують, що у кінцевому підсумку безпека має розглядатися як специфічна властивість динамічних систем, як комплексний критерій оцінки її якості та цілісності, який характеризує динаміку розвитку системи та її технічне втілення.

Термін «національна безпека» в політичному лексиконі, з погляду історичної науки, виник нещодавно і вперше був використаний президентом США Т. Рузвельтом у 1904 р., під час його звернення до конгресу США, де він обґрунтовував приєднання зони Панамського каналу інтересами «національної безпеки» США. Тоді і до кінця 80-х рр. до системи національної безпеки, частіше за все, відносили воєнний та зовнішньополітичний компонент, тобто фактично прирівнювали до системи обороноздатності країни. У 1947 р. було прийнято законодавчий акт США «Про національну безпеку» (англ. *National Security Act of 1947*), згідно з яким було створено і донині функціонуючу Раду національної безпеки. Цікаво, що цей акт не приділяв особливої уваги термінологічним питанням, як його сучасні українські відповідники, а зосереджувався на організаційних проблемах, і тому в цьому документі не було визначення поняття «національна безпека». Поясненням цьому є те, що серед

американців панує думка, що сенс, яким наділений термін «національна безпека», постійно змінюється в залежності від політичних обставин (загроз, національних інтересів тощо) [1].

Закон України «Про національну безпеку України» трактує «національну безпеку» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5].

Аналіз літературних джерел дає змогу дійти висновку, що постійні дискусії серед вітчизняних та іноземних науковців навколо підходів до розуміння терміну «національна безпека» досі не вирішені. І сьогодні не існує усталеного терміну «національна безпека» та переліку компонентів, які вона має охоплювати.

Вітчизняні дослідники О. Гончаренко, Е. Лисицин, В. Вагапов схильні вважати, що національна безпека – категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [6].

З. Чуйко розглядає національну безпеку як динамічний політико-правовий режим, метою якого є стан убезпеченості національних інтересів від різного роду загроз, що досягається завдяки цілеспрямованій діяльності органів державної влади та інститутів громадянського суспільства з метою гарантування прав людини і основоположних свобод, їх прогресивного розвитку та стабільності конституційного ладу [7].

Г. Браун зазначав, що національна безпека – це здатність зберігати фізичну цілісність й територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони [8].

Дослідники Європейського Центру з питань вивчення питань безпеки ім. Дж. Маршалла (Німеччина) вважають, що національна безпека це загальний термін, який включає як поняття національної оборони, так і відносини країни з іноземними державами. Зокрема, умови, які створюються воєнною та оборонною перевагою над будь-якою країною чи групою країн, або сприятливою позицією в міжнародних відносинах, або ж рівнем обороноздатності, що надає можливість успішно відбивати ворожі або підіривні дії як в середині країни, так і зовні, за допомогою секретних і несекретних засобів [9].

Зазвичай поняття «регіональна безпека» розуміється як складова міжнародної безпеки, яка забезпечується співпрацею держав, що належать до певного регіону. Регіональна безпека – захищеність системи взаємин держав того чи іншого регіону світу від загроз, здатних дестабілізувати обстановку в ньому, викликати кризи та конфлікти регіонального масштабу. Тому регіональна безпека є органічною складовою міжнародної безпеки та однією з умов забезпечення національної безпеки.

В. Патійчук пропонує наступне визначення поняття «регіональна безпека» – це одна з форм міжнародної колективної безпеки, яка функціонує в регіональному масштабі й покликана захистити не тільки мир в регіоні та колективні інтереси, але й суверенітет та національні інтереси її держав-учасниць. Регіональна безпека базується на принципі взаємодопомоги та взаємної запоруки, а також на положенні про те, що мир у регіоні та світі є неподільним і потребує колективної підтримки. Кожен член регіональної безпеки повинен прийти на допомогу іншим дипломатичними засобами, економічними акціями, а разі збройної сутички – військовими засобами. Заходи в рамках регіональної безпеки можуть здійснюватися в рамках регіональних договорів (наприклад, європейська безпека, безпека країн Близького і Середнього Сходу, африканських країн тощо), у межах діяльності ООН та на рівні інших міжнародних організацій [10].

Однією зі складових регіональної безпеки є регіональна стабільність – стан міждержавних відносин у рамках якогось регіону світу, який характеризується стійкою рівновагою сил протилежних сторін і можливістю вирішення всіх спірних питань без військового втручання.

Поняття «міжнародна безпека» уособлює стан відносин між державами, що визначається їх співпрацею з метою підтримки миру, запобігання та усунення різного роду небезпек. Система міжнародної безпеки, що нині функціонує, має всеохоплюючий характер і здійснюється на національному, регіональному та глобальному рівнях.

В. Патійчук також пропонує наступне визначення поняття «Міжнародна безпека» – система забезпечення безпеки на міжнародному рівні за рахунок створення міжнародних безпекових організацій та інституцій, підписання колективних безпекових договорів, налагодження процесів вирішення міжнародних конфліктів та інших проблем міжнародного життя мирним шляхом та взаємною запорукою і контролем за всіма небезпечними проявами міжнародного суспільно-політичного життя. Розрізняють глобальну (універсальну) і регіональну (колективну).

Синергетичний характер безпеки полягає в тому, що, наприклад, як національна, так і міжнародна безпека передбачає об'єднання та взаємодію як цілісної системи усіх інститутів політичної, економічної, соціальної та гуманітарної сфер життєдіяльності людини, суспільства, держави, а в деяких випадках і міжнародних інституцій. Це дозволяє створити системний ефект стійкого суспільного розвитку.

Тому, міжнародна безпека – це захищеність системи міжнародних відносин від загроз дестабілізації, конфронтації, військових конфліктів і воєн. Міжнародна безпека може бути глобальною чи регіональною (європейська, азіатсько-тихоокеанська, близькосхідна та ін.). Забезпечення міжнародної безпеки ґрунтується на дотриманні всіма державами загально визнаних принципів та норм міжнародного права, що виключають вирішення спірних

питань та розбіжностей між ними за допомогою сили чи загрози застосування сили. Виконання цієї умови здійснюється за допомогою створення відповідних глобальних, регіональних та міждержавних структур та механізмів.

На думку Г. Васильєва, міжнародна безпека – це система міжнародних відносин, заснована на додержанні усіма країнами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей між ними за допомогою сили або погрози [11].

Слід зазначити, що існує багато підходів до визначення поняття «міжнародна безпека». Міжнародна безпека – це система міжнародних відносин, що базується на дотриманні всіма державами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спірних питань та суперечок між ними за допомогою сили або погрози силою; система міжнародних відносин, базована на дотриманні всіма державами загальновизнаних принципів та норм міжнародного права, що виключає вирішення спорів між ними за допомогою сили чи її погрозою [12]; система міжнародних договорів та угод, що забезпечує збереження миру на основі визнання суверенітету, недоторканності кордонів та територіальної цілісності держав, відмови від застосування сили або її погрози у вирішенні міжнародних суперечок [13]; система міжнародних відносин, яка базована на дотриманні всіма державами (та/або іншими міжнародними акторами) загальновизнаних принципів та норм міжнародного права (та взятих на себе міжнародних зобов'язань), що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей за допомогою сили чи погрози її застосування [14].

Під поняттям «системи міжнародної безпеки» слід розуміти комплекс взаємопов'язаних міждержавних відносин та організацій, політичних, дипломатичних, економічних, військових і суспільних заходів, що спрямовані на забезпечення колективної безпеки держав і народів. Основними елементами системи міжнародної безпеки є основні принципи безпеки, міждержавні механізми та структури, міжнародно-правові норми, багатосторонні договори,

які створюються, приймаються та функціонують з метою запобігання військовим зіткненням, їх локалізації, врегулюванню політичних, економічних і воєнних-стратегічних протиріч політичним шляхом, а також спеціальний режим контролю за міжнародною, особливо військовою діяльністю та відповідний режим інформації.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, при якому створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливості відсічі військово-політичному тиску та агресії, їх рівноправних відносин з іншими державами. Водночас, глобальна безпека передбачає дещо ширше значення, адже охоплює не лише забезпечення міжнародну безпеку, а й екологічну глобальну безпеку, енергетичну глобальну безпеку тощо [15].

Основне завдання глобальної системи безпеки – зберегти мир і порядок на всій планеті, мінімізувати виникнення нових локальних та глобальних воєн, досягти рівності великих і малих держав, сприяти мирному вирішенню конфліктів між акторами світової політики, нейтралізувати інші різного роду глобальні загрози. Мир та безпека на Землі є основною умовою для сталого та прогнозованого розвитку людства.

Глобальна безпека включає в себе дипломатичні та військові заходи, які вживають країни та міжнародні організації для забезпечення взаємної безпеки.

На сучасному етапі розвитку міжнародного суспільства стала очевидною необхідність запровадження терміну «глобальна безпека». Це пояснюється тим, що термін «міжнародна безпека» традиційно наголошував, насамперед, а іноді й виключно на відносинах у сфері безпеки між державами. Враховуючи, що в умовах сучасної глобальної взаємодії та взаємозалежності поряд з державами дедалі активнішими дійовими особами стають недержавні актори, мова має йти про глобальну безпеку як сферу забезпечення життєво важливих інтересів всього людства в сукупності – держав, груп держав, організацій, впливових

груп осіб тощо. Тобто сфера «глобальної безпеки» ширша за сферу традиційної міжнародної безпеки.

В. Патійчук: глобальна безпека – 1) система діяльності міжнародних інституцій з метою забезпечення та підтримки миру в регіонах світу, що базується на комплексній взаємодії безпекових організацій різного рівня та суб'єктів міжнародного права різних рангів міжнародної взаємодії; 2) запорука колективної безпеки та підтримання миру й стабільності в усьому світі; 3) наукова концепція існування міжнародної системи в період функціонування мультиполярного світу [3].

Зустрічається також і наступне визначення глобальної безпеки – захищеність системи міжнародних відносин та екологічної ситуації від загроз, здатних дестабілізувати обстановку у світі, спричинити кризу загальнопланетарного масштабу.

Загалом поняття «глобальна безпека» ширше поняття «національна безпека», «колективна безпека» та «міжнародна безпека», адже глобальна безпека – це такий стан захисту світового співтовариства, при якому створюються безпечні умови існування, розвитку життєдіяльності всього людства, яка варіюється у широкому діапазоні, включаючи аспекти від військового контролю, роззброєння і непоширення зброї, до врегулювання конфліктів, миротворчих місій і пост-конфліктних діалогів. Під терміном «глобальна безпека» (global security) розуміють безпечний розвиток людства, людської цивілізації, екосистеми «Людина – Світ». Американські дослідники окреслюють поняття глобальної безпеки як вид безпеки для всього людства, тобто захист від небезпек всесвітнього масштабу, що загрожують існуванню «людського роду» або здатних призвести до різкого погіршення умов життєдіяльності на планеті [16].

На думку К. Дювел'є, глобальна безпека стає можливою тільки при виникненні єдиного глобального політичного й економічного простору. Система глобальної безпеки має загально-планетарний характер і здійснюється

на національному, регіональному й глобальному рівнях. В умовах нинішньої глобальної взаємодії й взаємозалежності, коли поряд з державами, усе активнішими діючими особами стають недержавні актори, мова повинна йти про глобальну безпеку як сферу забезпечення життєво важливих інтересів усього людства – держав, груп держав, «акторів поза суверенітетом», у тому числі й індивідів. Англійський вчений А. Ешворт зазначає, що «...глобальну безпеку можна визначити як комплекс міжнародних домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі – члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію розвитку відповідно до принципів демократичної глобалізації» [16]. Отже, з урахуванням вищевикладених міркувань та з деяким допущенням, глобальну безпеку можна визначити як сукупність загроз і засобів протидії їм, які стосуються відносин учасників світової взаємодії, у першу чергу, держав, а також аналогічних внутрішніх процесів, які за своїми масштабами і впливом виходять за національні кордони і здатні впливати на безпеку інших держав [17].

Глобальна безпека складається з багатьох сфер життєдіяльності, що мають світове значення. До таких слід віднести: політичну, економічну, екологічну, військову, продовольчу безпеку, а також проблеми демографічного характеру, господарської діяльності, зростання людського потенціалу та безпеки кожної особи [15].

1.2. Регіональні системи колективної безпеки, що впливають на глобальну безпеку

Система колективної безпеки – це юридично оформлений союз держав та такий стан міжнародних відносин, за якого спільні зусилля держав виключають порушення загального миру в світовому чи регіональному масштабі [18].

Головними елементами колективної безпеки є наявність групи держав, об'єднаних загальною метою (захист себе), та система військово-політичних заходів, спрямованих проти потенціального ворога або агресора. Теоретики та практики виділяють види колективної безпеки, які відрізняються за типами міждержавної коаліції та метою, яку ставлять перед собою учасники колективної безпеки. Це може бути організація держав, які мають подібний суспільно-політичний устрій, загальні цінності та історію (наприклад, НАТО, Варшавський договір, європейський Союз). Коаліція може виникнути у зв'язку із зовнішньою небезпекою, яка загрожує групі держав, зацікавлених у колективному захисті від спільного ворога [19].

Колективна безпека є системою спільних дій держав світу або певного регіону для запобігання загроз загальному миру, придушення агресії чи інших порушень миру у світі чи регіоні [20]. Створення міжнародних механізмів колективної безпеки є життєво важливою потребою. Її реалізація полегшується загальною зацікавленістю країн в об'єднанні зусиль з урегулювання збройних конфліктів, охорони державних кордонів, відновлення ефективної співпраці у всіх сферах, у тому числі у забезпеченні колективної безпеки, у підтримці боєздатності армії та флоту тощо. Поряд із названими причинами існує багато інших факторів, які є передумовами для об'єднання зусиль щодо захисту національних інтересів та забезпечення колективної безпеки [21].

Сприймаючи систему колективної безпеки через призму ефективності, слід визнати, що: 1) колективна безпека підвищує можливість того, що агресор зіштовхнеться з коаліцією держав, що мають переважаючу міць. Порівняно з цим без колективної безпеки агресори могли б очікувати у найгіршому випадку, приблизно рівне протистояння; 2) колективна безпека створює організації, що самі по собі будуть сприяти створенню умов, сприятливих для збереження миру: шляхом надання інформації, корисної для скорочення занепокоєності стосовно експансіоністських намірів інших держав, а також шляхом створення міжнародних форумів з обміну ідеями та зміцнення спільних

цінностей; 3) колективна безпека сприяє регламентуванню дилем безпеки. Держави потребують меншого наступального потенціалу в зв'язку з тим, що всі учасники колективної безпеки роблять свій наступальний внесок у перемогу над агресором. Транспарентність, що надається організаціями колективної безпеки допомагає скорочувати непевність стосовно потенціалу окремих держав, тим самим зменшується невірне тлумачення намірів та відпадає необхідність у попереджувальних заходах з превентивного нарощування сили [20].

Неспроможність міжнародних організацій ухвалювати своєчасні й адекватні рішення для вирішення кризових ситуацій у регіоні свідчить про низьку ефективність існуючих глобальних та регіональних безпекових механізмів і ставить на порядок денний питання про їх реформування й адаптацію до сучасних тенденцій світового розвитку. Останнім часом це стало особливо очевидним на прикладі Ради безпеки ООН, дії якої виявилися практично заблокованими Росією, що зводить нанівець спроби врегулювати за допомогою Ради безпеки ООН українсько-російську кризу. Сучасне бачення світового порядку та характеру міжнародних відносин ґрунтується на тому, що світовий геополітичний простір поділено не стільки між великими державами із сферами їх впливу, скільки внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право та пріоритетними є права людини, сферою невизначеності, якій властиві зневага до закону, численні локальні конфлікти, гіпертрофія кримінальних сил тощо – усе те, що становить загрозу безпеці, стабільності та розвитку людської цивілізації. Процеси глобалізації, які штовхають до дедалі більшого усвідомлення принципів єдності світу та неподільності безпеки, вимагають, щоб місце конфронтаційної моделі міжнародних відносин посіла інша, більш цивілізована система світового порядку, яка будуватиметься вже не на протистоянні світових сил, а на їх консолідації та ефективній взаємодії. Проте на сьогодні події розвиваються в протилежному напрямі, і глобалізація виконує в них роль посилювача процесів,

які спричиняють більший хаос. Однак у будь-якому разі національна безпека не може бути гарантована без тісної співпраці із впливовими міжнародними структурами безпеки субрегіонального, регіонального, трансрегіонального та глобального рівня. Дбаючи про свою безпеку, кожна держава або група держав має інтенсивніше долучатися до процесів підтримання світового міжнародного порядку, розбудови дієвих механізмів стабільності, розцінюючи це як важливий чинник власної національної безпеки [21].

Те, що глобальні системи безпеки неефективні, доводить факт існування регіональних систем безпеки. США, які є ключовим членом НАТО, та їх союзники здатні забезпечити свою власну безпеку в євроатлантичному просторі. І саме на цьому вони, як регіональна система безпеки, концентрують свою увагу, розуміючи що глобальну безпеку забезпечити поки що не можливо, а тому формують свою політику безпеки відповідно до зазначених умов і обставин. НАТО як міжнародна організація є військово-політичним блоком, що створений для захисту держав-учасниць від зовнішнього нападу. Іншими словами, НАТО – це «трансатлантичний форум» для проведення країнами-союзниками консультацій щодо будь-яких проблем, що зачіпають інтереси його членів, включаючи дії, які можуть загрожувати їх безпеці. Необхідність утворення альянсу диктувалася політичними обставинами. На той час світ виявився розділеним на два табори: соціалістичний та капіталістичний, між якими склалася система протистояння. Підсумком протистояння стало укладання Брюссельського договору в березні 1948 р., який підписали п'ять західноєвропейських країн – Бельгія, Великобританія, Люксембург, Нідерланди та Франція – тим самим утворили загальну систему оборони НАТО. Потім були обговорення зі США та Канадою 47 про створення єдиного Альянсу. Підсумком переговорів стало підписання у квітні 1949 р. Північноатлантичного Договору, який застосовував систему загальної оборони дванадцяти країн: Бельгії, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США та Франції. На даний час до НАТО

входить уже не дванадцять країн а тридцять, це: Албанія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Угорщина, Франція, Чехія, Литва, Латвія, Естонія, Румунія, Болгарія, Словаччина, Словенія, Хорватія і Чорногорія. У галузі дипломатії та політики зацікавлені сторони НАТО визнають свою віру в цілі та принципи Статуту ООН та свій інтерес жити у світі з усіма народами та всіма урядами. У сфері безпеки міжнародного права договірні сторони сповнені рішучості захищати свободу, загальну спадщину та цивілізацію своїх народів, засновані на принципах демократії, свободи особистості та законності, а також зміцнення стабільності та підвищення добробуту у Північноатлантичному регіоні. Отже, завдяки створенню НАТО виробилася система, в завдання якої входить підтримка миру в цивілізованому світі, боротьба з загрозами щодо своїх членів. Створення НАТО диктувалося тим, що неможливість змусити СРСР прийняти міжнародні правила та жити в мирі з іншими державами мусило породити ще міцніший Союз задля стримування агресії. Головний принцип, яким керується Північноатлантичний союз – це спільні зобов'язання та співробітництво між суверенними державами, що забезпечує неподільну безпеку всіх членів НАТО. Солідарність та єдність у Північноатлантичному союзі спираються на повсякденну співпрацю в політичній та військовій сфері і гарантують державам-членам, що їм не доведеться поодиночі, покладаючись тільки на власні сили, вирішувати основні 48 проблеми своєї безпеки. Не позбавляючи держави-члени їхніх прав та обов'язків, пов'язаних із суверенною відповідальністю в галузі оборони, Альянс дає можливість вирішувати найважливіші завдання своєї національної безпеки шляхом колективних зусиль [22]. Виходячи з головного принципу можна виділити основні завдання, якими керується організація. Відповідно до стратегічної концепції [23], що була опублікована у 1991 р., учасники взяли на себе відповідальність не лише

реалізовувати спільну оборону, а й порядок та рівновагу в Євроатлантичному регіоні.

Концепція містить такі положення:

- всебічний підхід до безпеки, що складається з політичних економічних, соціальних, оборонних та екологічних елементів;
- розвиток трансатлантичних зв'язків;
- становлення військової могутності союзу задля забезпечення ефективності військових операцій з безпеки та миру;
- врегулювання конфліктів та кризових ситуацій за коштами відповідних структур;
- оптимізація діалогу з країнами, які не входять до НАТО, заснована на співробітництві;
- зростання Альянсу та політика «відкритих дверей» стосовно можливих нових учасників;
- посилений контроль над озброєннями через ув'язнення угод про нерозповсюдження;
- угода, що жодна країна не має права залякувати чи чинити тиск на інший бік загрозою застосування сили;
- бути показником стабільності у Євроатлантичному регіоні;
- забезпечувати безпеку іншої країни, за допомогою реакції на будь-яку загрозу;
- здійснювати діяльність, спрямовану на врегулювання конфліктів.

На противагу НАТО у двадцятому сторіччі існував Варшавський договори про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу. Але після розпаду СРСР його місце спробувала посісти Організація Договору про колективну безпеку (далі – ОДКБ).

ОДКБ – це регіональна міжнародна організація, проголошеними цілями якої є підтримка миру, зміцнення міжнародної та регіональної безпеки та стабільності, гарантія незалежності, територіальної цілісності на колективні

основі держав-членів. Перевагу в досягненні цих цілей держави-члени віддають дипломатичним засобам.

Зараз ОДКБ заявляє про себе як про багатofункціональну міжнародну організацію нового типу в сфері безпеки. Стратегія «кризового реагування», яку використовує ОДКБ, передбачає колективні дії з метою забезпечення безпеки, стабільності, територіальної цілісності і суверенітету держав-членів, а також спільну боротьбу з сучасними викликами і загрозами.

В ОДКБ також прийнятий аналог 5-ї статті Північноатлантичного договору: у ключовій 4-й статті Договору колективної безпеки сказано: «Якщо одна з держав-учасниць зазнає агресії з боку будь-якої держави або групи держав, то це буде розглядатися як агресія проти всіх держав-учасниць цього Договору. У разі здійснення акту агресії проти будь-якої з держав-учасниць решта держав-учасниць нададуть йому необхідну допомогу, включаючи військову, а також нададуть підтримку засобами, що знаходяться в їхньому розпорядженні, в порядку здійснення права на колективну оборону відповідно до статті 51 Статуту ООН» [24].

Разом з тим, перетворення ОДКБ на повноцінний військово-політичний союз утруднене через ряд невирішених проблем, головною з яких є відсутність зрозумілої й чіткої мотивації розвитку інтеграційного процесу, адже країни-учасниці не мають узгодженого розуміння спільних викликів і загроз.

В «Стратегії колективної безпеки ОДКБ на період до 2025 року» стратегічною метою декларується забезпечення колективної безпеки шляхом консолідації зусиль і ресурсів держав-членів ОДКБ на основі стратегічного партнерства і загально визнаних норм і принципів міжнародного права [25].

В основу реалізації стратегічної мети ОДКБ покладено принцип забезпечення колективної безпеки держав-членів ОДКБ через зміцнення національної безпеки кожного з них.

Відомо, що часто теорія має відмінності від того, що відбувається на практиці. Так і з міжнародними політичними організаціями. ОДКБ, що

декларувала своєю метою колективну безпеку держав-учасниць, демонструє собою ще один невдалий приклад такого типу міжнародної організації.

Вірменія – член ОДКБ, яка перебуває в стані військового конфлікту з Азербайджаном від 1994 року через контроль над Нагірним Карабахом, має цілком об'єктивні причини бути незадоволеною своїм членством в ОДКБ. Росія й Білорусь, по суті – ключові учасники цього договору, продавали наступальну зброю Азербайджану багато років і ніколи не підтримували політично Вірменію в цьому конфлікті. А російські «миротворці», які були весь цей час присутні в регіоні, не забезпечували підтримку миру, а лише збільшували російський вплив в регіоні.

Таким чином, можна зробити висновок, що ОДКБ – це, скоріше за все, інструмент для реалізації російської зовнішньої політики, а не реалізації політики міжнародної безпеки.

Сьогодні, світове товариство у вигляді ООН демонструє політичну слабкість на фоні російської агресії в Україні, ізраїльсько-палестинського конфлікту тощо.

ООН мають необхідний інструментарій для покарання країни-агресора, але вони буквально не можуть його застосувати, зокрема з причини браку політичної волі. Ще з початку російської агресії у 2014 р., світове товариство ввело санкції проти Росії – Росію виключили з G8, санкції ввели проти деяких можновладців, заморозивши їхні рахунки; заборонили в'їзд групі осіб; заморозили активи компаній, наближених до президента Російської Федерації. Російський рубль знецінився, але російська економіка і надалі досить успішно функціонувала, збагачуючи російський бюджет грошима, які й надалі використовуються для поширення російського впливу у світі, а також по підготовки до повномасштабного вторгнення. Санкції не виявилися достатньо жорсткими, а їхнє необхідне посилення не відбувалося – Росія позиціонувалася для світового й європейського товариства як величезний ринок для збуту товарів, експортер газу. В 2014 році достатньо жорсткою реакцією на російську

агресію відзначилися лише США та Польща. Але цих зусиль, вочевидь, не вистачило.

1.3. Комплексний огляд проблем глобальної системи безпеки

Завершення Другої світової війни зумовило кардинальні зміни у світовій системі міжнародних відносин та міжнародній системі безпеки. Адже була зруйнована багатополярність, яка зберігалася протягом трьох століть у межах Вестфальської, Віденської та Версальсько-Вашингтонської систем. Натомість у післявоєнний період сформувалися два основні центри сили на чолі зі США та СРСР, які мали політичний, економічний та культурно-ідеологічний вплив на інші держави світу. Домінування СРСР та США призвело до формування біполярної структури міжнародних відносин.

Підвалини нового світопорядку заклали ще під час Тегеранської конференції держави-учасниці антигітлерівської коаліції (1943 р.). Міжнародний форум в американському Бреттон-Вудсі (1944 р.) визначив основи міжнародної співпраці з врегулюванням повоєнної світової економіки та став першим етапом Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Другим етапом вважають Кримську (Ялтинську) конференцію (1945 р.), на якій лідери США, СРСР, Великої Британії узгодили загальні підходи щодо повоєнного врегулювання та майбутнього політичного та безпекового устрою в Європі і світі. Основним результатом став геополітичний поділ Європи на Схід та Захід, на радянську та англо-американську зони впливу. Третім етапом формування нової світової системи пов'язують з конференцією у Сан-Франциско (1945 р.) та утворенням ООН, яка мала стати запорукою миру, рівноправ'я, безпеки. Четвертим етапом стала Потсдамська конференція керівників великих держав (1945 р.), яка забезпечила програму післявоєнного устрою Європи, базуючись на співвідношенні сил та державно-національних інтересів країн-переможниць [27].

Ще у воєнний період лідери держав антигітлерівської коаліції прагнули до інституалізації взаємозалежності країн через створення впливової міжнародної організації, яка б забезпечила систему колективної безпеки набагато ефективніше, ніж Ліга Націй. Статут ООН визначив головну мету, принципи та цілі міжнародної організації, серед них: підтримка миру та безпеки [27]. Одним з головних органів стала Рада безпеки ООН, яка визначала мирні та військові заходи для підтримки миру. Її рішення приймають на основі принципу одноголосності постійних членів і є обов'язковими для всіх членів ООН.

Закінчення Другої світової війни супроводжувалося тим, що країни-члени антигітлерівської коаліції перейшли до політичного протистояння між собою, яке характеризувалося затяжним періодом боротьби за перевагу в області збройних сил й виникненням «холодної війни». В середині ХХ ст. утворилися конкуруючі військово-політичні союзи.

Розпад Організації Варшавського Договору та Радянського Союзу на початку 1990-х років викликав глобальні зміни геополітичного характеру у воєнно-політичній ситуації у світі. Одним із наслідків таких змін стало виникнення нової незалежної України, як повноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Щойно з'явившись на світовій політичній арені, Україна опинилася в центрі геополітичних суперечностей за вплив на неї як з боку Росії, так і з боку Заходу. Причинами цього стали насамперед важливе і зручне геостратегічне положенні на межі євроатлантичного (західного) та євразійського (російського) просторів, а також значний економічний, ресурсний і демографічний потенціали нашої держави. Ці обставини і заклали основу всіх геополітичних процесів, які впливають на розвиток ситуації довкола та в середині України, починаючи з 1991-го року.

Саме гострота суперечностей між Заходом і Росією, несформованість української нації та незрілість громадянського суспільства, відсутність

справжньої української еліти та величезна «п'ята колона» Кремля і змусили нашу державу на початковому етапі державотворення зайняти позаблокові позиції.

При цьому, якщо США та Європа розпочали проведення послідовної політики з підтримки незалежності, територіальної цілісності й демократичного розвитку України, то Росія зосередила зусилля на відновленні свого контролю над нашою державою. Аналогічні зусилля докладала Москва й щодо інших країн колишнього СРСР, що мало на меті збереження російських позицій на пострадянському просторі, як головної передумови для майбутнього повернення Росії на рівень великої світової держави, якщо не в статусі СРСР, то хоча б в її найближчому вимірі. Для цього Москва застосовувала широкий спектр методів впливу і тиску на колишні радянські республіки, зокрема політичні, економічні, культурологічні, етноконфесійні, включно з провокуванням збройних конфліктів на їхніх територіях. В основу наведених дій була покладена нова неоімперська шовіністична ідеологія побудови «руського світу» замість ідей будівництва комунізму, які зазнали фіаско в СРСР [28].

Посилену увагу до свого колишнього геополітичного супротивника виявляли і США. У 1991 році Конгрес США ухвалив «Білль про підтримку свободи Росії-1992», який передбачав надання Сполученими Штатами Америки допомоги Росії та іншим колишнім радянським республікам, зокрема Україні. До того ж керівництво США висловило надію на демократичний розвиток нових незалежних держав, а також їх повноцінну інтеграцію у світову політичну та економічну систему, що надало б можливість побудувати новий безпечний світ. Проте потенційні можливості, що отримала Україна внаслідок розпаду Радянського Союзу так і не були повною мірою реалізовані. Однією з основних причин цього стали дії Москви, яка лише тимчасово відмовилася від своєї імперської політики у зв'язку з економічними проблемами в СРСР, а насправді і не збиралася переходити на курс демократичного розвитку й

мирного співіснування із Заходом. Кремль тільки демонстрував такі наміри, що було викликано гострою потребою отримання західних кредитів та інвестицій. Це ж примушувало його і до ситуативних поступок Заходу, зокрема стосовно надання згоди на об'єднання ФРН, виведення російських військ з Європи, розпуску організації Варшавського Договору та переходу країн Центрально-Східної Європи до західної сфери впливу.

Проте Москва жодним чином не збиралася відмовлятися від своїх імперських амбіцій. Проте можливості їх реалізації суттєво обмежувалися браком необхідних ресурсів внаслідок тотального розвалу економіки, а також необхідністю демонстрації нової політики перед Заходом. За таких обставин головні зусилля були зосереджені на збереженні своїх позицій на пострадянському просторі, як головної передумови майбутнього відновлення ролі Росії у світі. Розпочинаючи з 1993 року, Росія остаточно відмовилася від принципу рівноправних відносин з колишніми радянськими республіками й оголосила весь пострадянський простір «зоною своїх особливих інтересів». Така політика вилася у т.зв. доктрину Єльцина, що передбачала недопущення виходу країн СНД зі сфери стратегічного впливу Росії.

Для досягнення зазначеної мети Москва вживала широкий спектр заходів, зокрема створення та зміцнення своєї «п'ятої колони» в колишніх радянських республіках, нав'язування новим незалежним країнам різного роду наддержавних утворень, керованих з Москви тощо.

Кремль активно намагався загальмувати процеси національного відродження України, а також отримати додаткові можливості для реалізації своїх інтересів на нашій території. Для цього використовувалися методи внесення розколу між різними групами населення України на національному, релігійному, економічному підґрунті; нацькування їх одна на одну з подальшим створенням сепаратистських анклавів, надання їм підтримки.

Досвід провокування конфліктів на просторі колишнього СРСР був повною мірою використаний Росією під час підготовки і здійсненні збройної

агресії проти Грузії у серпні 2008 року та проти України в лютому 2014 року. Такі дії Росії мали на меті блокування процесів європейської та євроатлантичної інтеграції Грузії та України, повернення їх до сфери впливу Москви. Агресивна політика Кремля того часу успішно здійснювала, в тому числі, через нерозуміння Заходом справжніх цілей Росії, а також їх небажанні загострювати відносини з Росією через спільні економічні інтереси.

У цьому контексті головним об'єктом зосередження зусиль з реалізації її неоімперської політики завжди залишалася Україна, яка посідає особливе місце у геополітичних інтересах Росії. Протидіяти всьому цьому Україні можна було, лише створивши ефективну систему державного будівництва та національної безпеки з усіма елементами, притаманними сучасній державі, з метою визначення та реалізації геополітичного курсу України, відповідно до її національних інтересів, а також пріоритету захисту безпеки нашої держави. Проте, цього не було зроблено вчасно.

У другій половині 2010-х років геополітична ситуація у світі почала змінюватися. Суттю такого процесу стало виникнення багатопольярної системи міжнародних відносин, яка фактично прийшла на зміну однополярному світу на чолі зі США. Такі зміни спричинені виникненням та зміцненням нових центрів сили світового та регіонального рівнів. Насамперед – це Китай, який фактично досяг рівня США, створив потужні збройні сили, а також обійняв лідерські позиції у т.зв. Третьому світі. Водночас потужним субрегіональним центром сили стала об'єднана Європа у вигляді Європейського Союзу з єдиною зовнішньою, безпековою та економічною політикою. З позиції світового центру сили почала позиціонувати себе та ж Росія. Водночас, на відміну від інших країн, вона планує утримувати це місце не за допомогою економічного потенціалу, а за допомогою сили – своїх збройних сил [28].

Окрім того, прискорився процес формування регіональних центрів сили, зокрема, Туреччина та Саудівська Аравія – на Середньому Сході; Індія та Пакистан – у Південно-Східній Азії; Бразилія та Аргентина – у Південній

Америці; Японія, Південна Корея, Австралія – в Азійсько-Тихоокеанському регіоні; Південно-Африканська республіка – в Африці.

Такі процеси призвели до того, що виникла принципово нова геополітична модель світу: два світових центри сили – США та Китай, кілька субрегіональних центрів – зокрема, ЄС та Росія, а також низка інших регіональних лідерів.

Сьогодні на геополітичну та безпекову ситуацію у світі відчутно впливає поглиблення процесів світової глобалізації, що спостерігається в усіх найбільш важливих сферах: політиці, економіці, торгівлі, енергетиці, інформації, транспортних комунікаціях, міграції робочої сили, гуманітарних зв'язках тощо. Можливими стають війни із застосуванням неядерної зброї та «гібридних» і «асиметричних» методів. Зокрема, спостерігається активна боротьба в інформаційному та кібернетичному просторах, ведуться торговельно-економічні війни, а також вдаються до диверсій різні екстремістські організації, так і окремі держави. Все це дає можливість одним країнам впливати на інші для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Водночас посилюється і взаємна залежність між різними суб'єктами міжнародних відносин, внаслідок чого дії кожного з них впливають не тільки на їх відносини, а й на ситуацію в усьому світі.

Незважаючи на посилення взаємної залежності провідних країн світу в рамках поглиблення світової глобалізації, між ними також загострилися і суперечності через розбіжності інтересів. В першу чергу такі розбіжності були у безпекових питаннях, у впливі на світ та окремі регіони, а також у доступі до світових ринків та запасів ресурсів.

Окремими чинниками дестабілізації обстановки у світі стали особисті амбіції лідерів низки країн, агресивна політика одних держав та ізоляціоністська і протекціоністська – інших; поглиблення економічної нерівності між різними країнами та регіонами; зростання популістських, егоїстичних та націоналістичних настроїв у суспільствах західних країн;

поширення ісламського та інших видів екстримізму та тероризму; неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження.

Все це стало причиною того, що виникли нові лінії глобального та регіонального протистояння у світі, а також розширився спектр викликів і загроз глобальній безпеці у політичній, економічній, військовій та інших сферах.

Основними джерелами напруженості у світі на глобальному рівні стали подальша конфронтація між колективним Заходом та Росією, а також загострення суперництва між США і Китаєм. Фактично зародилася нова холодна війна у трикутнику «США – Росія – Китай» [28]. На жаль, в центрі такого протистояння опинилася Україна.

Розширився також діапазон витоку нестабільності у різних регіонах світу. Зокрема, найбільш небезпечними стали війна Росії проти України, як найбільший воєнний конфлікт з часів Другої світової війни та найбільш небезпечний за потенціалом свого територіального розширення; війна ХАМАСу з Ізраїлем, як новий етап воєнної нестабільності та перетин інтересів різних держав на Близькому Сході; прикордонні конфлікти між Індією та Пакистаном, як двома ядерними державами; агресивна та безвідповідальна політика Ірану та Північної Кореї, в т.ч., що стосується підтримки Росії у війні проти України. Також у низці країн зберігалися та виникали нові внутрішні конфлікти, в т.ч. в Іраку, Афганістані, Нігері, Південному Судані. Як наслідок, у світі збільшилася напруженість, зросли ризики виникнення нових воєн на конфліктів. І все через те, що фактично втратили чинність міжнародні договори про контроль над ракетно-ядерними озброєннями та знизився поріг ухвалення рішень про їх можливе застосування.

Водночас світові процеси глобалізації, а також розвиток і масове поширення цифрових та інших інноваційних технологій призвели до виникнення нових форм та сфер протистояння між різними країнами та союзами. Поряд з військовою сферою основними з них стали боротьба в

економічному, інформаційному та кібернетичному просторах, у т.ч. із застосуванням «гібридних» методів.

Суттєвою проблемою геополітичного рівня стало також посилення ізоляціонізму і протекціонізму в економічних стосунках між різними країнами та розширення практики запровадження взаємних санкцій, що створило додаткові перешкоди у розвитку світової економіки.

Як наслідок, сучасний світ став відчутно конфліктнішим та більш небезпечним для життєдіяльності як у провідних держав, так і в слаборозвинених.

Головою рушійною силою у таких процесах залишались США, вплив яких у світі був найбільший, незважаючи на виникнення нових центрів сили. Водночас внаслідок особливої зовнішньої політики останніх президентів США (особливо, Д. Трампа), з 2018-го року такий вплив почав ставати досить непевним. В рамках практичної реалізації стратегічної концепції Д. Трампа «Америка понад усе» основні зусилля Вашингтону спрямовувалися на те, щоб зберегти у світі американське лідерство. Такі наміри Білого Дому були закріплені у новій редакції Стратегії національної безпеки США в грудні 2017 р. [29].

У документі було конкретизовано перелік перешкод у справі реалізації стратегічних планів Вашингтону, що створюють виклики і загрози безпеці та інтересам США. Серед таких визнавалися зміцнення Китаю та агресивна політика Росії, що підривають позиції США на міжнародній арені; дії Ірану та КНДР зі створення ракетно-ядерної зброї; міжнародний тероризм, виникнення нових сфер військових дій, зокрема у кіберпросторі.

Тому були визначені головні напрями дій США у середній та довгостроковій перспективі: забезпечення стійкого розвитку і безпеки країни, а також стримування супротивників за рахунок зміцнення американської економіки та військового потенціалу. Також важливе значення надавалося

поглибленню співробітництва з союзниками та партнерами США, однак винятково зважаючи на американські інтереси.

Згідно з концептуальними поглядами Д. Трампа на способи утримання домінування США у світі, у 2018-му році Вашингтон відкрито перейшов від політики побудови стратегічного партнерства з Китаєм до курсу його стримування як нового центру сили. Крім того, США обрали більш жорсткі позиції з відстоювання своїх інтересів на китайському напрямі щодо підтримки американських виробників, а також недопущення отримання КНР економічних преференцій за рахунок США (викрадення американської інтелектуальної власності тощо). Іншим напрямом діяльності США залишається протидія експансії КНР в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, в т.ч. у військовій сфері – спільні військові навчання з Південною Кореєю та Японією поблизу спірних островів між КНР та іншими країнами.

Внаслідок такої американської політики виникла певна торговельно-економічна криза, що призвела до нових суперечностей між КНР та США у політичній та безпековій сферах, що призвело до взаємних економічних збитків. Виникла загроза руйнування всієї системи міжнародної торгівлі та сповільнення темпів розвитку світової економіки.

Водночас Вашингтон продовжує послідовно протидіяти неоімперській політиці Москви, надаючи Україні фінансову та військово-технічну підтримку, нарощуючи проти неї санкції, як через війну в Україні, так і через втручання Москви у вибори в США та в Європі, політично вмотивовані переслідування та вбивства.

В березні 2019-го начальник штабів армії США Марк Міллі заявив, що «Росія все ще залишається єдиною країною на землі, яка фактично становить загрозу існуванню для Сполучених Штатів Америки» [30]. А в 2022-му році НАТО визнали, що Росія є найбільш значною і прямою загрозою безпеці держав – членів Альянсу та миру і стабільності в євроатлантичному регіоні [31].

Незважаючи на санкційні заходи з боку США та Європи, Кремль не припинив своєї агресивної політики, спрямованої на руйнування міжнародного ладу, захоплення України, на дестабілізацію США, піддрив єдності НАТО і Європи. Кремль намагається демонструвати воєнну міць і не відмовляється від ядерних наративів у публічному просторі. Тому зусиллям НАТО передусім зосередженні наразі на: недопущенні перемоги Російської Федерації в Україні, водночас запобігаючи ескалації цієї війни; блокуванні розширення впливу Росії на сусідні країни; послабленні російських позицій на світовому енергетичному ринку; посиленні протидії Кремлю в інформаційному просторі; протиставленні йому адекватної військової міці тощо.

З метою розширити свої можливості у ракетно-ядерній сфері США приступили до перегляду відповідної міжнародної договірної бази. У 2019-му році США офіційно вийшли із Договору з Російською Федерацією (як правонаступницею СРСР) про ліквідацію ракет середньої та малої дальності. Причиною такого кроку, як пояснювали американські високопосадовці, стала втрата договором своєї дієздатності внаслідок його порушень Росією, а також розробки ракет згаданих класів іншими країнами: Китаєм, Індією, Пакистаном, Ізраїлем та КНДР. Також, незважаючи на справедливі очікування США про необхідність посилити відповідальність Європи за власну безпеку, США досі залишаються вірними своїм зобов'язанням у цій сфері діяльності, як ключова країна-член НАТО.

Наразі багато американських політиків і науковців воліли б і надалі зосереджуватися на довгостроковій конкуренції з Китаєм. Але щоб стримувати агресивну Росію, США будуть змушені нарощувати свою військову присутність у Європі [32]. Адміністрація Байдена вже збільшила кількість американських військ у Європі приблизно до 100 000 – такого рівня, якого не спостерігали протягом десятиліть [33].

У світових геополітичних процесах слід відзначити Китай, який відіграє досить вагому роль провідного центру сили завдяки своїй послідовній політиці.

Головні її напрями проявляються в зміцненні міжнародних позицій, підтримки рівноправних відносин зі США та іншими провідними країнами світу, забезпеченні позитивного та інноваційного розвитку національної економіки, посиленні обороноздатності держави тощо.

В рамках практичної реалізації таких планів КНР збільшувала свій вплив на ідеологічному підґрунті побудови «єдиного світу, спільного для всього людства». За такою концепцією КНР намагалася об'єднати навколо себе країни «третього світу», економіки яких розвиваються. Першочергова увага надавалася країнам Азійсько-Тихоокеанського регіону, Центральної та Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки. Для налагодження міцних стосунків з ними застосовувалися різні механізми співробітництва, в т.ч. у форматах ШОС, БРІКС, інших регіональних політико-економічних та безпекових організацій, а також китайської ініціативи «Один пояс, один шлях».

Посилення впливу КНР у світі об'єктивно призвело до ускладнення американсько-китайські відносин. Попри те, Китай декларує прагнення розвивати стратегічне партнерство зі США, пояснюючи це взаємними інтересами обох країн, а також тим, що їх відносини мають вплив на всю систему міжнародних відносин. Водночас керівництво КНР жорстко відстоює китайські національні інтереси.

Важливим партнером у протистоянні США у політичній, економічній та безпековій сферах для Китаю є Росія. Однак КНР здебільшого розглядає її як великий ринок для китайських товарів та джерело дешевих природних ресурсів. Окрім того, він використовував поглиблення взаємодії з Росією як чинник посилення своїх позицій у розбіжностях зі США.

Все це сприяло зростанню економічного потенціалу Китаю та закріпленню його позицій як найбільш потужної після США країни. Китай закріпив за собою не лише авторитет провідного центру сили, а й утворив власну сферу впливу.

За таких обставин, основним стабілізуючим чинником, що стримує світ від неконтрольованого хаосу, повинні залишатися світові та регіональні системи колективної безпеки, насамперед ООН. Водночас сьогодні помітні такі проблеми: прагнення окремих держав, попри інтереси інших країн, до світового або регіонального лідерства; нехтування окремими країнами нормами міжнародного права, зокрема застосування військової сили для досягнення своїх цілей; активізація міжнародного екстремізму та тероризму, що також нівелює в сучасному світі ефективну діяльність міжнародних систем [34].

Отже, аналіз історичних чинників, особливостей сучасних та потенційних воєн (асиметричні, гібридні, безконтактні війни), фактична міжнародна безпекова ситуація (наявність збройних конфліктів на більшості континентів Землі) дають підстави вважати, що сучасна глобальна міжнародна система безпеки (ООН) не здатна повною мірою забезпечити стабільний мир і порядок на планеті, задля якого вона й була створена. Ключовими гравцями на безпековій арені планети є постійні країни-члени Ради безпеки ООН, ціллю яких є забезпечити, в першу чергу, власну безпеку, не допустити воєн між собою, а також з іншими державами, які володіють ядерною зброєю. Інтереси непотужних за військовим та економічним потенціалом держав, а також неядерних держав приносяться в жертву інтересам ядерних. Показовий приклад – порушення Будапештського меморандуму Росією проти України у 2014 р., квола реакція світу на це грубе порушення міжнародного права (хоча, зрештою, Україна теж не відреагувала так жорстко, як потрібно було). ООН може досить ефективно справлятися з іншими викликами, які б могли створювати приводи для нових воєн на планеті (гуманітарні кризи, продовольчі кризи, екологічні кризи тощо), але з об'єктивних причин не може протидіяти таким експансіоністським заходам, як агресія Росії проти України. В першу чергу тому, що ООН, як міжнародна система безпеки, Рада безпеки ООН, як головний орган безпеки на планеті, генеральний секретар ООН, як головний його адміністратор володіють своїми повноваженнями лише доти, доки на це є

воля конкретних держав – постійних членів Ради безпеки ООН (США, Франція, Велика Британія, Росія, Китай). Адже саме вони та деякі інші потужні регіональні держави (наприклад, Індія, Японія, Південна Корея, Бразилія, Іран, Саудівська Аравія, Німеччина) формують порядок денний для нашої планети. А як відомо, національні інтереси переважають над міжнародними.

Через неефективність міжнародної системи безпеки існують такі військово-політичні альянси, як НАТО, що утворюють власну, але меншу й ефективнішу регіональну систему безпеки.

Висновки до розділу I

Глобальна система безпеки сучасності – складна структура, яка складається з держав, міждержавних організацій, недержавних груп акторів тощо. Стабільність і передбачуваність системи глобальної безпеки необхідні для гармонійного та ефективного розвитку планети. Сьогодні ми бачимо, що глобальна система безпеки, формальним виявом якої є ООН, та її принципи діяльності, не відповідають викликам сучасності. ООН переживає глибоку внутрішню кризу, яку створює постійний член РБ ООН – Російська Федерація. Так чи так, РБ ООН сама по собі не має реального впливу. Вплив мають саме постійні держави-члени РБ ООН, кожен окремо. У 1945-му році, коли було створено ООН, світ був поділений на сфери впливу між постійними членами РБ ООН. Очевидно, що головна мета існування ООН – забезпечити мир у всьому світі та рівність усіх держав були і залишаються декларативними. Якби ООН мала б реальний вплив та інструменти для забезпечення цих цілей, не було б потреби у існуванні менших систем регіональної безпеки, якою є НАТО. Наразі постійні держави-члени РБ ООН сконцентровані на одній меті – не допустити можливості воєнного зіткнення між собою, уникнути третьої світової війни, яка, ймовірно, буде ядерною. На політичній міжнародній арені спостерігається певна невизначеність. Можна говорити про становлення та

закріплення багатопольного порядку сил у міжнародній політиці. Глобальними центрами сили є США та Китай. Потужною силою, яка постійно зростає, є Індія. Субрегіональні лідери – ЄС та Росія. Сильні регіональні лідери – Туреччина, Саудівська Аравія, Пакистан, Бразилія, Японія, Південна Корея тощо.

Проміжного простору як в Європі, так і у світі загалом, стає дедалі менше. Україна, на жаль, опинилася у епіцентрі протистояння Росії та Заходу, на території нашої держави вирішується майбутня розстановка сил у Європі.

РОЗДІЛ II

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ І ПРИВОДИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ БЕЗПЕКИ

2.1. Теоретико-доктринальна основа агресивної зовнішньої політики Росії.

В своїх стратегічних офіційних документах Росія декларує досить миролюбні цілі та принципи здійснення зовнішньої політики, в т.ч. щодо України. Наприклад, в актуальній Стратегії національної безпеки Російської Федерації від 02 липня 2021-го року, про Україну є лише одна згадка: в ч. 20, ст. 101 вказується, що «укріплення братніх зв'язків між російським, білоруським та українським народами» є одним зі шляхів досягнення цілей зовнішньої політики Російської Федерації [35]. Своєю чергою, в ст. 100 цього документу підкреслюється, що «цілями зовнішньої політики Російської Федерації є створення сприятливих умов для сталого соціально-економічного розвитку країни, зміцнення національної безпеки, зміцнення позицій Російської Федерації як одного з впливових центрів сучасного світу». Зважаючи на ведення Росією проти нашої держави гібридної війни, яка почалася у 2014-му році і переросла у повномасштабну, самоочевидним є те, що декларативні шляхи досягнення своїх зовнішньополітичних цілей не відповідають реальним, яке неофіційно визначило російське керівництво і впроваджує фактично.

В ч. 1 ст. 24 Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 31-го березня 2023-го року декларується, що: «з метою підтримки та зміцнення міжнародного миру та безпеки Російська Федерація має намір приділяти пріоритетну увагу: використанню мирних засобів, насамперед дипломатії, переговорів, консультацій, посередництва та добрих послуг, для вирішення міжнародних суперечок та конфліктів, їх врегулювання на основі взаємної поваги, компромісів легітимних інтересів». В контексті масових руйнувань і

воєнних злочинів, які вчинила Росія в Україні, є всі підстави стверджувати, що реальна політика Російської Федерації не відповідає її офіційно-декларативній. Також навмисно замовчується значущість і факт російсько-української війни. Лише одна стаття опосередковано присвячена цій війні. У ст. 13 цього документу декларується, що: «розглядаючи зміцнення Росії як одного з провідних центрів розвитку сучасного світу, вважаючи її самостійну зовнішню політику загрозою західної гегемонії, Сполучені Штати Америки (США) та їхні сателіти використовували вжиті Російською Федерацією заходи щодо захисту своїх життєво важливих інтересів на українському напрямку як привід для загострення багаторічної антиросійської політики і розв'язали гібридну війну нового типу. Вона спрямована на всіляке ослаблення Росії, включаючи підрив її творчої цивілізаційної ролі, силових, економічних та технологічних можливостей, обмеження її суверенітету у зовнішній та внутрішній політиці, руйнування територіальної цілісності. Такий курс Заходу набув всеосяжного характеру і закріплений на доктринальному рівні. Це не було вибором Російської Федерації. Росія не вважає себе ворогом Заходу, не ізолюється від нього, не має щодо нього ворожих намірів і розраховує, що надалі держави, які належать до західної спільноти, усвідомлять безперспективність своєї конфронтаційної політики та гегемоністських амбіцій, візьмуть до уваги складні реалії багатопольярного світу та повернуться до прагматичної взаємодії з Росією, керуючись принципами суверенної рівності та поваги одне до одного. На такій основі Російська Федерація готова до діалогу та співробітництва» [36]. Абстрактно в ст. 14 цього ж документу вказується, яким чином Росія збирається відповідати на «деструктивну» політику США щодо неї: «у відповідь на недружні дії Заходу Росія має намір відстоювати своє право на існування та вільний розвиток усіма наявними засобами. Творчу енергію Російська Федерація концентруватиме на географічних векторах своєї зовнішньої політики, які мають очевидні перспективи з погляду розширення взаємовигідного міжнародного співробітництва. Більшість людства зацікавлена

у конструктивних відносинах з Росією та зміцненні її позицій на міжнародній арені як впливову світову державу, яка робить вирішальний внесок у підтримку глобальної безпеки та забезпечення мирного розвитку держав. Це відкриває широкі можливості для успішної діяльності Російської Федерації на міжнародній арені».

З цих коротких уривків російських стратегічних документів стає зрозуміло, що Російська Федерація вбачає себе рівноправним глобальним гравцем, який може конкурувати зі США та іншими світовими центрами сили, а Україну досі не хоче визнавати як самостійного державного суб'єкта, а вбачає лише неприродну помилку в існуванні нашої окремої держави.

Росія є активним гравцем на міжнародній арені, який намагався вийти на рівень провідних держав світу. Її політика зазвичай була відверто агресивною і проводилася за широким спектром напрямів. Насамперед такими, як посилення російського впливу на пострадянському просторі, підриг єдності НАТО та ЄС, зміцнення позицій Росії в Європі, на Близькому Сході та в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а також інших важливих для неї регіонах світу, створення противаг Заходу розвитком відносин з Китаєм та іншими країнами «третього світу», у політиці яких є розбіжності зі США та ЄС [28].

На пострадянському просторі Москва намагається активно поглиблювати зв'язки з Білоруссю та іншими російськими партнерами по Євразійському економічному союзу та ОДКБ. Зокрема, в рамках розбудови Союзної держави Росії та Білорусі готувалася «дорожня карта» подальшої інтеграції двох країн до рівня конфедерації, а згодом – і федерації. Це важливо для Кремля, так як це вважається одним із способів збереження при владі В. Путіна. Але плани Росії не було реалізовано в повній мірі через суперечності між двома країнами та небажання Білорусі поступатися своїм суверенітетом.

До повномасштабного вторгнення, в інформаційній сфері Москва прагнула виправдати російську політику, дискредитувати Україну, а також переконати Захід у необхідності відновити повноцінну співпрацю з Росією.

Таке прагнення можна було зауважити у матеріалах російських ЗМІ з висвітлення різноманітних контактів представників воєнно-політичного керівництва США та Росії, особливо на вищому рівні. Незважаючи на відсутність належних результатів, всі вони подавалися російськими ЗМІ як такі, що «принципово важливі за своїм значенням» та свідчать про масштабне пожвавлення відносин з іншими країнами. В рамках такої політики Росія намагалася повернути Україну до сфери свого впливу. Її цілі включали блокування процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України, дезінтеграцію її як цілісної держави, а також встановлення над нею російського контролю.

Україна завжди мала суттєве значення для російської зовнішньополітичної стратегії. Росії було важливо тримати Україну під своїм зовнішнім контролем. Це обумовлено декількома причинами. По-перше, Росія вважає Україну своєю історичною територією, що помилково була «оформлена» в окрему державу. Росія систематично і довго просувала тези про єдиний народ. А тому й не могла допустити, щоб Україна провадила незалежну політику без російського впливу. По-друге, в своїй концепції зовнішньої політики, Росія декларувала, що різко негативно ставиться до потенційного розширення східних кордонів НАТО, особливо за рахунок України та Грузії [36]. Тому у випадку України, для Росії порушувалося одразу два питання: в російській свідомості не уявлялося за можливе, щоб Україна («історична частина Росії») приєдналася до НАТО – одвічного ворога Росії, а по-друге, зникнення дуже важливої буферної зони між Росією та НАТО. Російська зовнішня політика щодо України до і після початку XXI ст. своїм підґрунтям мали, перш за все, неоімперське сприйняття українців як неслухняного і не зовсім вдалого «підвиду» самих себе.

Російська держава після розпаду Радянського Союзу намагалася взяти під зовнішню опіку двох найближчих сусідів – Україну та Білорусь, навіть не зважаючи на те, що свої внутрішні проблеми, здавалося, не дозволяли цього

робити. Відомий англійський письменник Джон ле Карре у своїй книзі «Високоповажний школяр» написав: «Англія може дійти до останньої крайності, але з усіх предметів розкоші, які в неї є, від шпигунів вона відмовиться в останню чергу» [34]. Росія, своєю чергою, схоже, відмовиться від свого імперського міфу про «матушку-Россию», яка включає в себе Україну і Білорусь, лише за умов розпаду самої російської держави, фундаментальної зміни її політичного режиму.

До 2008 р., коли Росія ще не перейшла у відкриту конфронтацію із світовим порядком і не почала руйнувати принципи глобальної безпеки, а серед росіян поширеною була звичка декларувати свою «любов і приязнь» до України, згадуючи про спорідненість народів.

В розумінні росіян, зовнішня політика щодо України повинна була вестися з позиції «старшого брата» до молодшого. Росія ніколи насправді не сприймала справжньої України і послідовно переконувала себе в маргінальності нашої держави, народу і сприймали нас як невід'ємну частину своєї імперської ідентичності, яка не повинна мати жодної політичної самостійності і ніяким чином не може бути рівною до Росії. В період 2008-2013 рр. російська пропагандистська машина готувала перехід вже до більш радикальної риторики і заходів щодо України.

Важливість політичної несамоствійності України не тільки усвідомлювалася російським керівництвом, а й здійснювалися необхідні заходи, задля недопущення її. Україна була одним з об'єктів російської інформаційної політики, пропаганди. Наш ворог активно розвивав свої пропагандистські міжнародні канали, український інформаційний простір також був перенасичений російським продуктом.

Одним із елементів цієї гібридної війни можна вважати проведення задовго до анексії Криму російської масованої пропагандистсько-інформаційної кампанії про повернення Кримського півострова в «лоно Росії» та недопущення виходу України з геополітичної парадигми «русского мира». До цієї кампанії в

Кремлі залучали все – від науково-культурного фронту, практичного ведення когнітивної війни, в якій брали участь тисячі російських науковців, дослідників, культурних діячів, залучалися ЗМІ, інформаційні технології, зокрема сили інформаційно-психологічних операцій, розв'язувалися протистояння на економічному фронті та готувалися збройні сили Російської Федерації до можливих дій на Західному стратегічному напрямі із безпрецедентним використання спеціальних служб Російської Федерації на території України, що проводили підривно та іншу роботу із залученням російської «п'ятої колони».

Один з таких російських «інтелектуалів», дослідник геополітики С. Переслегін у дев'ятому розділі своєї книги «Самовчитель гри на світовій шахівниці» під назвою «Зразки партій. Стратегія щодо України, або мізер без прикупу» ще у 2006 р. змалював весь кремлівський сценарій щодо України, який був реалізований, щойно склалися всі необхідні умови: «вибір оптимальної стратегії для такої країни, як Україна, належить до завдань більшої складності. Перш за все, Україна, хоч і володіє відповідною атрибутикою, але поки що не є повною мірою державою. За певного збігу обставин вона може стати нею через кілька поколінь. Сьогодні йдеться швидше про «масогабаритну модель»: в Україні ще немає своєї унікальної цивілізаційної місії, не визначене місце у світовій системі розподілу праці... Так, Західна Україна (перш за все Галіція) перебуває у сфері впливу Польщі. За низкою сценаріїв Польща приєднає Галіцію якщо не де-юре, то де-факто. Східна Україна – Харківський район, Донбас тяжіє до Росії. Найбільші проблеми для України створює Крим. Права Києва на цю територію сумнівні, її міжнародний юридичний статус нечіткий. Історично на Крим претендує Росія, фактично півострів все більше піддається впливу ісламістських структур. Крим зовсім непотрібний Польщі, але може зацікавити Туреччину. Нарешті, в Криму достатньо впливові злочинні угруповання [37].

... За природного розвитку подій можна передбачити три основних сценарії. В найбільш вірогідній версії республіка Україна послідовно губить свої окраїнні території, починаючи з Криму. На першій стадії йтиметься про особливий правовий статус області і забезпечення прав національних меншин, які там проживають. Згодом область дістане певну економічну незалежність від центру, що призведе до зміни картини товарних та грошових потоків в масштабах республіки. Дещо спрощуючи, можна сказати, що замість однієї «конвекційної фінансової соти» з фокусом у Києві виникнуть кілька таких сот, при цьому частина з них матиме зарубіжні точки акредитації. Після завершення цього процесу Україна позбудеться реального суверенітету над областю. Чи відбудеться відокремлення також і у формальному політичному просторі – це питання залежатиме від поточної міжнародної кон'юктури. Швидше за все, відбудеться» [37].

Фактично такий сценарій Росія реалізувала у 2014 р., використовуючи весь арсенал гібридної війни, в той час коли влада в Україні і її сектор безпеки і оборони були розбалансовані та неспроможні виконувати свої безпосередні функції. Російські сили вдалися до швидкого розгортання електронної війни, інформаційних операцій, сил спеціального призначення, масштабного використання кіберпростору та стратегічного зв'язку для ефективної інформаційної компанії для внутрішньої та зовнішньої аудиторій.

Після 2014-го року Росія не зупинилася і продовжила розвивати свою мережу п'ятої колони в Україні, в надії змусити українців переглянути необхідність інтеграції з ЄС та НАТО. Коли вже стало очевидним, що «активні заходи» спеціальних служб Росії та пропагандистська кампанія не мають очевидного успіху в Україні, керівництво Російської Федерації прийняло рішення про розв'язання питання силовим способом, адже у своїй зовнішньополітичній стратегії Росія бачить Україну своєю невід'ємною частиною. У своїй імперській свідомості росіяни не допускають сценарію, до якого прагне Україна.

Поведінка держави визначає її позицію у світі так само, як і її ресурси або система цінностей, про які вона заявляє. Це стосується і Росії, яка, розпочавши збройну агресію проти України у 2014-му році і окупувавши частину українських територій, на сьогодні є основним викликом для України, фактором постійної екзистенційної загрози та деструктивної сили. Але протиставивши себе західній цивілізації та демократичному постмодерному суспільству, Росія водночас є основним дестабілізуючим фактором у світі [34]. Існують ознаки того, що Росія прагне повернути собі статус наддержави саме за фактором сили: широка територіальна експансія, поширення агресивної пропаганди, відновлення ядерної риторики, диверсійні акції на територіях країн-членів НАТО тощо.

Російські дослідники з питань геополітики у своїх працях і раніше акцентували увагу на важливості України не тільки для Росії, а й для всієї геополітичної ситуації у світі, вказуючи, що «революційні події 2014 р. у Києві різко змінюють геополітичну картину світу, всю архітектуру міжнародних відносин» [38].

«Українську кризу 2014 р. вже можна вважати світанком нової геополітичної ери для європейського континенту, початком найбільш важливих змін з моменту падіння залізної завіси у 1989 р. і територіальних змін, які після цього настали з отриманням незалежності Косово в 2008 р., розширення західної демократії на Схід, здається, наблизилося до свого кінця. Відродження імперської держави з певними автократичними тенденціями, Російської Федерації, ставить під питання завоювання двадцятирічного розширення, здійсненого Західною Європою. Росія Володимира Путіна розраховує зрештою повернутися у європейську політичну гру, звідки вона вибула після розпаду СРСР» – зазначав французький дослідник Лоран Шалар [39].

Зараз ми можемо порівняти прогнози французького дослідника із фактичною реальністю. Україна ввійшла у 2023 р. з кращою перспективою приєднання до Європейського Союзу, аніж будь-коли за часів незалежності.

Результат питання приєднання до НАТО, звичайно, буде залежати від результатів російсько-української війни. Очевидно, що якщо Україна захистить свою незалежність, суверенітет, здобуде перемогу, а Росія ослабне, переживе політичні зміни, питання вступу України до НАТО буде вирішене позитивно. Видається, що країни-члени НАТО також в цьому зацікавлені, адже своєю фінансовою й військово-технічною допомогою вони сприяють цьому результату.

Країни-члени НАТО отримали шанс, якого раніше не було – перевірити власне озброєння та розвідувальні можливості проти російської армії на полі бою, ослабити її, але не вступаючи в безпосередню воєнну конфронтацію власними силами. Країни-члени НАТО, особливо США, переслідують також свої цілі – не допустити поширення впливу Росії у світі, який вона може здобути після перемоги у своїй експансіоністській війні. Перемога Росії означала б втрату для США свого статусу наддержави, яка відповідальна за порядок і безпеку на планеті. Росія б змогла поширити свій неприхований силовий вплив й на інші країни. Під загрозою окупації опинилися б й інші найближчі сусіди агресора: Білорусь, Грузія, Казахстан. Дестабілізованою була б ситуація в Молдові. Росія значно збільшила б свій вплив на країни Глобального Півдня, укріпила б відносини з Китаєм, як основним союзником у протистоянні з США. Таким чином, поразка України означатиме водночас катастрофічну поразку США як глобального зовнішньополітичного гравця, адже за останні роки зовнішній авторитет США сильно постраждав, як через суто внутрішню політичну невизначеність в країні (каденція Д. Трампа), так і через інші зовнішні поразки (перемога Талібану в Афганістані, вивід військ США з країни).

Наразі Росія повернулася у європейську політичну гру, куди вона так прагнула потрапити знову, але точно не в тому амплуа, який вона має зараз – зневажений більшістю міжнародних суб'єктів суперник, під санкціями, без

очевидних переваг у результатах триваючої війни, змушена шукати підтримки у таких самих держав-ізоїв.

2.2. Підготовка системи національної безпеки і оборони України до повномасштабної війни.

У ХХІ ст. Україна ввійшла слабкою та деградуючою. Перші 10 років незалежності були для України, в плані міжнародного іміджу, невдалими. Велика економічна криза, деградація економіки, зменшення населення, втрата ядерної зброї без будь-яких реальних гарантій чи хоча б політико-економічних компенсацій, розкрадання армії, яке призвело до закріплення за Україною в західних газетах статусу ключового постачальника контрабандної зброї в гарячі точки світу (ПАР, Лівія, Сієра Леоне, Ірак, Іран тощо). В 1997-му році Верховна Рада України навіть створила Тимчасову слідчу комісію по перевірці можливих фактів несанкціонованої торгівлі зброєю, яка дійшла до висновку, що через відсутність контролю за діяльністю чиновників та комерційних структур, які займалися торгівлею військового майна, Україна втратила близько 32 млрд. доларів до 1998-го року [40]. Зрозуміло, що розкрадання і хронічне недофінансування сектору безпеки і оборони, відсутність реформ Збройних Сил України були нічим іншим, як тяжким злочином проти української державності, короткозорістю українських еліт, яка, що не виключено, формувалася завдяки матеріальним заохоченням з боку зовнішніх сил. Все це грало на руку Росії, яка не хотіла бачити Україну сильною і процвітаючою, а навпаки, щоб мати сильний вплив і контроль за внутрішніми процесами в Україні, щоб українська економіка не розвивалася, а була прив'язана до Росії і залежала від дешевих російських енергоресурсів.

Росія завжди позиціонувала себе як силову державу з потужним збройними силами, і тому в зовнішній політиці спиралася на цей компонент. Асиметрія в оборонних і воєнних витратах Росії і України була і є дуже

суттєвою. До 2005-го року в Україні воєнний бюджет жодного разу не перевищував більше як 1 млрд. доларів. Лише у 2014-му році вперше сягнув 2 млрд. доларів. Відчутне зростання відбувалося у 2018-му році (3.4 млрд. доларів), 2019-му (4.1 млрд. доларів), 2020-му (5 млрд. доларів). У 2022-му році (до початку повномасштабної війни) державним бюджетом було передбачено 4.8 млрд. доларів видатків на оборону [41].

Росія в післядефолтному 1999-му році мала воєнний бюджет 7.96 млрд. доларів. В 2008-му - 56 млрд. доларів, у 2013 – 88 млрд. доларів, у 2020-му – 61 млрд. доларів. Росія завжди намагається тримати воєнні витрати не нижче, 4 % від ВВП країни, зазвичай це їм вдавалося [42].

Української зовнішньої інформаційної політики також не існувало, чого не скажеш про Росію. Наш ворог активно розвивав свої пропагандистські міжнародні канали (RT, Sputnik тощо), вкидав в міжнародні інформаційні потоки бажані для них наративи. Український інформаційний простір також був насичений російськими новинами, фільмами, музикою тощо. Перегляд виступів пропагандиста Володимира Соловйова про Крим і Донбас ще в 2008-му році дають зрозуміти, на що була націлена агресивна інформаційна політика Кремля – формування у росіян і в українців південно-східної частини України переконань, що їх обманули: Крим вкрали, а Донбас годує Україну, яка його «ненавидить». Українська влада і суспільство закривали на це очі.

Всі ці фактори: велика кількість росіян на території України, постійні провали України в економіці, в зовнішній політиці, боротьби з корупцією призвели до формування настроїв в східних регіонах, які могли б бути використані для дестабілізації ситуації в країні. Російське керівництво і спеціальні служби це вміло використовували. Призначення осіб із громадянством Росії на керівні посади в Службу безпеки України, Міністерство оборони України в період каденції В. Януковича остаточно призвели до знищення зсередини сектору безпеки і оборони України, втрати престижу української військової служби, а відтак незадоволеність військовослужбовцями

своїм статусом та фінансовим положенням, пошук альтернативних способів заробітку (корупція та співпраця з російськими спеціальними службами). Як результат, на початку російської агресії в 2014-му році, більшість офіцерів ЗСУ та правоохоронних органів, дезертували і перейшли на бік ворога.

Після 2014-го року Росія не зупинилася і продовжила розвивати свою мережу п'ятої колони в Україні, в надії змусити українців переглянути оцінку Революції гідності, необхідності інтеграції з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору. Яскравими прикладами п'ятої колони в Україні, меседжі яких транслиювалися не тільки українцям, а й росіянам були Віктор Медведчук, Вадим Рабінович, Євгеній Мураєв, Анатолій Шарій, Наталія Королевська тощо. Найбільший успіх проросійські меседжі, як показали президентські та парламентські вибори 2019-го року, мали в Донецькій та Луганській областях, частково в Харківській та Одеській областях. В інших областях України, проросійські політики та агенти шукали підтримки в старшій категорії населення. Після 24-го лютого, жорстка реакція суспільства та влади, та й взагалі наявність бойових дій, змусили особливо активних та помітних агентів Кремля виїхати з України.

Так звані «активні заходи» російської пропаганди щодо України найбільш помітно здійснювалися через мережу проросійських українських телеканалів, таких як: «ZIK», «NewsOne», «112-Україна», «Перший незалежний», «Новий формат», «Аріадна ТВ», «НАШ» тощо. Ці канали були очевидним знаряддям російської інформаційної війни проти України, які, майже напевно, зіграли роль в формуванні сучасних колаборантів. В цьому контексті також особливо ефективними були російські інтернет-ресурси та російські телеканали, які були легко доступними в Україні до 2017-го року. Росія активно використовувала релігійний чинник для посилення асиметрії у відносинах, зважаючи на тісні зв'язки України і Росії в релігійній сфері. УПЦ МП проводило цілеспрямовану і системну політику щодо деструкції автокефального статусу Православної Церкви України та відповідно політики

національної єдності в Україні. УПЦ МП, очевидно, зіграла важливу роль у формуванні значного латентного прошарку суспільства в Україні, який лояльно ставиться до російської зовнішньої політики та не вбачає цінності у збереженні незалежної суверенної України. І тому цей прошарок легко пішов на співпрацю чи співіснування з російською окупаційною адміністрацією на тимчасово окупованих територіях України.

Після 2014-го року також не відбулося адекватної зміни у торговельних відносинах між Україною та Росією. Очевидним наслідком російського вторгнення повинен був стати розрив торговельних відносин або зведення таких до мінімуму, а натомість, за даними української митниці, загальний товарообіг між Російською Федерацією і Україною у 2021-му році становив 10,1 мільярда доларів: постачання російських товарів до України – 6,65 мільярда, українських до Росії – 3,44 мільярда. Негативне сальдо торгівлі товарами для України митниця визначила в 3,21 мільярда доларів. Найбільше 2021 року з Росії в Україну було поставлено енергоносіїв – на 4 мільярди доларів [43].

Подальший розвиток торговельних відносин між країнами в період 2014-2022 рр. пояснити можна лише систематичною асиметрією у російсько-українських відносинах, відсутністю необхідного рівня диференціації зовнішньоекономічних зв'язків України, незрілістю суспільства та влади.

В 2014-му році і в наступних роках реакція України на агресію з боку Росії була неоднозначною. З одного боку велися бойові дії, гинули люди за територіальну цілісність держави, Україна вимагала від партнерів жорсткіших санкцій проти окупанта, а з іншого боку торговельні відносини між Росією та Україною продовжували розвиватися, дипломатичні відносини розірвані не були, візовий режим введено не було. Замість цього значна кількість політиків продовжували займатися політичною демагогією та більше турбували за свої власні інтереси, аніж державні.

Вищезазначені чинники сприяли розвитку асиметрії в українсько-російських відносинах в сферах торгівлі, енергетики, інформації, воєнної безпеки тощо. Постійні провали України в економічних і політичних реформах, боротьби з корупцією, деградації економіки та сектору безпеки і оборони призвели до того, що навіть власні громадяни почали відмовлятися від своєї країни – в Україні виник масовий колабораціонізм, який нашкодив національній безпеці і територіальній цілісності держави – наочні приклади відбувалися у 2014 р. та 2022 р. Причини виникнення такого явища є багатоаспектними та системними. Протягом багатьох років українською владою та суспільством ігнорувалися необхідні кроки щодо консолідації суспільства, об'єднання громадян навколо спільної мети. Натомість необхідні кроки робила Росія, аби досягти зворотного ефекту і, певною мірою, досягла бажаного результату.

Водночас у 2014 р., оцінивши стан системи забезпечення національної безпеки України і її ключового елемента (сектора безпеки і оборони), керівництво держави прийняло рішення щодо їх невідкладного, кардинального, та системного реформування. Насамперед цей процес потребував оновлення системи взаємовідносин між гілками влади, державними органами, органами місцевого самоврядування, господарськими суб'єктами, громадськими організаціями та громадянами з питань забезпечення національної безпеки.

Прийняття такого рішення було обумовлене необхідністю негайної акумуляції усіх державних ресурсів задля захисту територіальної цілісності держави, відповідно до загроз того часу. Водночас існувало розуміння, що загрози державному суверенітету України в перспективі є значно більшими. Тому підготовка системи національної безпеки і оборони до повномасштабної оборони країни бере свій початок саме від 2014-го року.

Національна безпека містить широке коло складових, проте вважається, що найважливішими з них є ті складові, з якими спочатку її ототожнювали. А

це воєнна і зовнішньополітична складова. Проте сьогодні доречно відносити до цього переліку також державну, економічну, інформаційну складові.

До суб'єктів системи національної безпеки і оборони відносяться вищі органи державної влади: Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, а також РНБОУ, міністерства, центральні органи виконавчої влади, правоохоронні органи, розвідувальні органи, Збройні Сили та інші військові формування, утворення відповідно до законів України, органи прокуратури та органи судової влади, громадяни України та їх об'єднання.

Основоположним орієнтиром системи національної безпеки є Конституція України. Іншими нормативно-правовими документами, які є загальними орієнтирами для суб'єктів національної безпеки є міжнародно-правові акти, які ратифіковані Верховною Радою України, Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про оборону України», Стратегія національної безпеки, Стратегія воєнної безпеки, Доктрина інформаційної безпеки тощо.

Сектор безпеки і оборони є найважливішою складовою системи забезпечення національної безпеки. Сьогодні перед нашою державою, зокрема, стоїть завдання досягнення повної сумісності сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав-членів НАТО, що має забезпечити можливість набуття у майбутньому членства України в Північноатлантичному альянсі. Формування та розвиток сектору безпеки і оборони, який має забезпечити адекватне і гнучке реагування на загрози, раціонально використовуючи можливості і ресурси.

Очевидно, що найважливішим елементом системи національної безпеки і оборони, який потребував найбільшої уваги при реформуванні, були сили оборони. 2014-й рік увійшов в історію як рік відродження української армії. Розвиток подій показав, що існує критична необхідність проведення реформування системи національної безпеки та оборони, докорінних змін у підходах до формування засад державної політики, створення ефективної

державної системи кризового реагування, розробленні та реалізації концепції інформаційної безпеки України. Тому було скасовано позаблоковий статус України, зупинено виконання заходів Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року, як такої, що не відповідає сучасній воєнно-політичній обстановці та не забезпечує спрямування наявних державних ресурсів на пріоритетні напрями розвитку Збройних Сил [44].

Першим пунктом коаліційної угоди, підписаної 21 листопада 2014 р., значиться «Реформа системи національної безпеки та оборони», в якій ставиться мета набуття членства в НАТО. У травні 2015 року затверджено нову Стратегію національної безпеки України. Головною загрозою та ймовірним воєнним противником оголошено Російську Федерацію. Одними з основних завдань Стратегії є забезпечення інтеграції України в Європейський Союз і формування умов для вступу в НАТО, адже це – велике військово-політичне об'єднання, яке розуміє сучасні реалії і намагається власні збройні сили підлаштовувати під сучасні виклики та загрози [45].

Разом із вирішенням стабільно складної ситуації в зоні АТО, вище військово-політичне керівництво змушене було займатися питаннями реформування Збройних Сил, підготовки боєздатної та оснащеної армії для захисту від потенційного повномасштабного вторгнення.

З цього часу держава почала створювати ефективну структуру оборони та надійну армію. Відповідно до Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" у 2015 році, витрати на оборону встановлювалися на рівні 3 % від загального ВВП країни [46].

Для порівняння, у 2013 році оборонні витрати України склали менше 1% від українського ВВП (1.85 млрд. \$), тоді як в 2015 році – 2.6 % (2.36 млрд. \$). Але разом з тим збільшилася кількість військовослужбовців в ЗСУ. Якщо в 2013 році в ЗСУ проходили військову службу 166 тисяч

військовослужбовців, то в 2015 році їхня кількість становила 250 тисяч. Таким чином, в 2013 році фінансування на одного військовослужбовця становило 11144 доларів США на рік, а в 2015 – 9440 доларів США на рік. Тобто, видатки збільшилися, але через падіння економіки і зростання кількості військовослужбовців, але на фінансування на одного військового зменшилося. Матеріальне забезпечення військовослужбовців, заробітні плати збільшилися, але вимушено скоротилося фінансування на закупівлю нової техніки, натомість перевагу надали модернізації вже існуючої радянської. Відчутне зростання відбувалося у 2018-му році (3.4 млрд. доларів), 2019-му (4.1 млрд. доларів), 2020-му (5 млрд. доларів). У 2022-му році державним бюджетом було передбачено 4.8 млрд доларів видатків (до початку повномасштабного вторгнення Росії) [41]. Зрештою, за підсумками 2022-го року, з державного бюджету було виділено 1.2 трлн грн на оборону, що становило приблизно 25% ВВП країни [47].

Також в рамках виконання згаданого Плану відбулося удосконалення систем матеріально-технічного забезпечення військовослужбовців, їхнього морально-психологічного забезпечення, створення ефективної системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, побудову ефективної територіальної оборони. В межах реформи було усунуто дублювання функцій між Міністерством оборони та Генеральним штабом Збройних Сил в їх роботі з формування та реалізації воєнної політики держави, усунення дублювання у виконанні функцій фінансового, правового забезпечення і з питань запобігання та виявлення корупції, зосередження обсягів близької за характером роботи в одному структурному підрозділі апарату Міноборони.

За основу реформування було прийнято поступовий перехід до стандартів НАТО (STANAG), а це означало: створення нової системи логістичного забезпечення Збройних Сил; проведення разом з експертами НАТО, США досліджень щодо стану системи матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил; отримання від Офісу стандартизації НАТО документів з бази даних

стандартизації НАТО; реформування та оптимізація системи військової освіти з урахуванням кращих практик країн - членів НАТО (завдяки цьому, ЗСУ отримали цінний досвід в таких навчаннях як: Об'єднані Зусилля, Репід Трайдент, Сі Бриз тощо).

Основними принципами які перебувають в процесі впровадження з 2014 року є :

- демократичний цивільний контроль над силами оборони;
- забезпечення прозорості під час ухвалення управлінських рішень на всіх рівнях;
- підвищення ефективності наявних антикорупційних органів;
- запровадження процесу оборонного планування у сфері оборони відповідно до євроатлантичних принципів і підходів;
- гендерні питання тощо [46].

Таким чином, протягом 2014-2016 років Збройні Сили України відновили боєздатність, набули бойового досвіду, оперативної спроможності, матеріальної забезпеченості для захисту суверенітету і територіальної цілісності держави, завдяки чому стабілізували обстановку в районі проведення бойових дій і створили фундамент для подальшого розвитку ефективної армії.

Згідно зі своїми зобов'язаннями, НАТО надавало Україні допомогу для зміцнення її обороноздатності та приведення у відповідність до вимог і стандартів Північноатлантичного союзу. В основному виконувалися річні національні програми під наглядом Комісії Україна-НАТО. Вже у 2019-му році у згаданій сфері було досягнуто помітно позитивних показників, порівняно з попередніми роками. Зокрема, за підтримки НАТО суттєво розширився спектр реформ в Україні. Вони охоплювали оборону, зовнішню політику, стратегічні комунікації, боротьбу з корупцією, протидію тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, підвищення роботи системи державного управління, вдосконалення інститутів місцевого самоврядування, зміцнення національної єдності та підтримку національних меншин, створення системи раннього

попередження та реагування на конфлікти, побудову сучасної ринкової економіки, підвищення енергетичної безпеки. Через трастові фонди України виділялися кошти для реалізації різноманітних програм зі сфери бойового командування та контролю, кібероборони та медичної реабілітації. Союзники по НАТО надавали допомогу у справі з підготовки українських військовослужбовців, військових підрозділів [28].

Україна та НАТО особливо намагалися стримувати агресивність Росії, протидіяти гібридним загрозам та посилити безпеку Чорноморського регіону. З цією метою проводилися спільні військові навчання сил оборони України та НАТО з відповідної тематики: «Sea Breeze-2019» (північно-західна акваторія Чорного моря, полігони в Одеській та Миколаївській областях); «Rapid Trident-2019» (полігон у Львівській області); «Кленова арка – 2019» (полігон у Житомирській області). Також Україна залучалася до спільних військових навчань НАТО та їх партнерів, під час яких до портів України регулярно заходили бойові кораблі США та інших країн-членів НАТО.

Особливо важливим для України було політичне співробітництво з НАТО, в т.ч. з питань її євроатлантичної інтеграції. На різноманітних заходах, таких як: Міжпарламентська Рада України-НАТО, засідання Комісії Україна-НАТО, візити до України представників Північноатлантичної ради обговорювалися поточна ситуація на тимчасово окупованих територіях України, в зоні проведення ООС, в Чорноморському регіоні, плани взаємодії України з НАТО, перспектива вступу України до Північноатлантичного союзу.

Сили безпеки також потребували реформування, відповідно до сучасних тенденцій та викликів. Наприклад, актуальним завданням було і є реформування Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України та інших розвідувальних органів нашої держави.

Служба безпеки України є єдиним контррозвідувальним органом України, яка займається і політичною контррозвідкою, і воєнною. Водночас, Служба безпеки входить до розвідувального співтовариства України,

відповідно до законодавства. Головним завданням реформи Служби безпеки України, яка почалася в 2019-му році є перетворення її на класичну спеціальну службу, яка не займається досудовим слідством, не розслідує економічні злочини, а сконцентрована насамперед на контррозвідувальних завданнях та боротьбі з тероризмом.

У 2020-му році було прийнято Закон України «Про розвідку» [48], в якому приділена значна увага порядку організації та здійснення розвідувальної діяльності, правового статусу співробітників розвідувальних органів України. В 2021-му році, відповідно до практик країн-членів НАТО, в системі Служби зовнішньої розвідки України було ліквідовано Академію зовнішньої розвідки України, натомість створено Тренінговий центр, основним завданням якого є формування знань і навичок, необхідних для виконання завдань, поставлених перед розвідкою.

Водночас, під час відновлення деяких положень Конституції, зокрема щодо призначення Голови Служби безпеки України, у 2014-му році виникла правова колізія. Конституція України в п. 14 ч. 1 ст. 106 чітко вказує, що «Президент України вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України» [49], але Згідно чинної редакції 2229-ХІІ Закону України «Про Службу безпеки України», Голову СБУ призначає і звільняє Президент України [50]. Така умова призначення Голови СБУ, визначена в Конституції України, перешкоджає Президенту України скористатися своїми повноваженнями гаранта національної безпеки в необхідному обсязі.

Отже, сектор безпеки і оборони нараховує велику кількість державних органів, які для ефективного виконання своїх завдань потребують тісної співпраці для між собою та іншими державними інститутами, що не входять в цей перелік. Практично весь сектор безпеки і оборони України зараз перебуває на етапі інтенсивного розвитку, який стимулює воєнна агресія Росії проти України [1].

Висновки до розділу II

Зовнішня політика Російської Федерації нині формується відповідно до розуміння нею своєї ролі у міжнародній, регіональній політиці. Роль наділяє зовнішню політику метою та змістом, відбиває уявлення Росії як актора міжнародних відносин, а також її очільників щодо місця, позиції та поведінки в певній соціальній реальності Європи. Через призму категорії ролі досягається розуміння «місії» Росії в її силовій та агресивній політиці щодо України та світу.

Опираючись на теоретичні підходи Чі-ю Ши, можна сказати, що роль Росії у вертикальному вимірі передбачає звернення до величного минулого держави (у випадку Росії – це період найвищого розквіту Російської імперії, Радянського Союзу) або до перспективного майбутнього (неоімперіалізм увиразнює мрію про відновлення минулої величі Росії); горизонтальний вимір увиразнюється в реалізації ролі шляхом взаємодії з ролями інших акторів міжнародних відносин.

Російський соціальний конструктивізм, який проявляється у формуванні зовнішньої політики держави, формується під впливом таких колективних особливостей російського народу: завищені оцінки щодо ролі Росії не лише як регіональної сили, а й глобальної; лояльність до неоімперських цінностей; наростання відчуття самотності, ізольованості росіян на міжнародній арені тощо.

Росіяни у своїй свідомості сприймають Україну як історичну помилку, а українців – як не дуже вдалий підвид себе. Вони переконані у своїй історичній правоті в цій війні, яка підкріплюється багаторічним впливом внутрішньої пропаганди. Також російська авторитарна влада не готова миритися із демократизацією України, адже це підриватиме її позиції у власній країні. Тому російська воєнна, інформаційна, економічна агресія проти України спрямована

на те, щоб загальмувати Україну у її природному розвитку та не дозволити остаточно відійти від російського регіонального панування та її сфери «виняткових інтересів». Росія, як неоімперія, повинна розширювати свій «російський світ» і вплив у ньому, а не втрачати. Російсько-українська війна спрямована саме на повернення силою України в т.зв. «російський світ».

Україна ж помилково сприймала Росію як стратегічного партнера аж до 2014-го року. Хронічна корупція та незрілість суспільства призвели до занепаду економіки та обороноздатності держави, що дозволило легке захоплення українських територій. Українська держава відтоді поступово провела ряд важливих, хоча й повільних реформ у сфері обороноздатності держави. Системна державна політика у сфері патріотичного виховання, зовнішньої політики та обороноздатності, зближення з країнами ЄС та НАТО протягом 2014-2022 рр. дозволили Україні дати гідну відсіч російській агресії та зберегти незалежність і суверенітет.

РОЗДІЛ III

МАЙБУТНЄ ГЛОБАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

3.1. Вплив російсько-української війни на зміни у функціонуванні глобальної системи безпеки

Повномасштабне вторгнення Росії проти України відчутно змінює сприйняття безпеки у світі загалом і в Європі зокрема. Повномасштабна збройна агресія проти України, розпочата російським режимом 24 лютого 2022 року, згідно з новою Стратегічною концепцією НАТО, ухваленою 29 червня 2022 року на Мадридському саміті, остаточно закріпила за Російською Федерацією статус «найбільш значної і прямої загрози безпеці держав – членів Альянсу та миру і стабільності в євроатлантичному регіоні» [31].

Російська збройна агресія проти України змусила багато європейських країн переосмислити підходи до забезпечення власної безпеки та доцільності економічної співпраці з потенційним воєнним супротивником – Росією. Серед країн ЄС та НАТО відбуваються видимі зміни у розумінні шляхів підтримання необхідного рівня безпеки в європейському регіоні, недопущення розширення масштабів військових дій та поширення їх на територію інших європейських країн.

Серед таких ознак зміни політичних поглядів наших західних союзників – значне збільшення військової присутності американських військ у Європі, прийняття нових членів НАТО, збільшення видатків на оборону європейськими країнами, поступова відмова від нераціональних «пацифістських» настроїв щодо військової допомоги Україні з боку Німеччини, відмова від багатьох спільних економічних проєктів з Росією та накладання на неї санкцій, які, щоправда, поки не досягли бажаного швидкого ефекту, але негативно впливають на російський економічний потенціал.

Роль США, а саме адміністрації Дж. Байдена, які за декілька місяців до початку вторгнення чітко заявили про загарбницькі плани Росії, спираючись на розсекречену інформацію своїх розвідувальних служб, була визначальною в об'єднанні Заходу щодо підтримки України.

Дії США були показовими: на вимогу Росії вивести війська зі Східної Європи, США їх збільшили; на тлі загрози нового вторгнення, США збільшили поставки зброї: ракетні комплекси Javelin та зенітно-ракетні комплекси Stinger, боєприпаси, стрілецьку зброю; також тоді ж Державний департамент США дозволив країнам Балтії передавати Україні зброю американського виробництва; попередньо США напрацювали пакет санкцій проти Росії, якщо вона наважиться на вторгнення, а своїм прикладом стимулювати ЄС до таких самих попереджувальних кроків.

В питаннях безпеки і оборони Європа оглядалася і продовжує оглядатися на США. Тому, хоча великими донорами військової допомоги для України є також Німеччина, Нідерланди, Польща, Велика Британія, Франція, Італія та інші країни, уся ця допомога була б неможливою, якби не власне рішення і приклад США. Німеччина – другий найбільший військовий донор України, але варто лише згадати, як уряд О. Шольца категорично, попри міжнародну критику, відмовлявся надавати дозвіл на постачання танків Leopard Україні, поки США не зроблять аналогічного рішення щодо танків Abrams.

Тож, попри те, що російсько-українська війна є безпосередньою найбільшою загрозою саме для європейського континенту, загалом Європа самостійно робить замало кроків для того, щоб Україна не прогнала цю війну і Кремль не розширив свій силовий вплив на інші європейські країни. Роль США в об'єднанні Європи щодо допомоги Україні залишається визначальною. Скоріше за все, якщо буде допомога США Україні буде зменшуватися, того ж варто очікувати і з боку європейських країн, якщо вони не будуть готові спільно прийняти відповідальність за безпеку на власному континенті і не

знайдеться конкретної європейської країни, яка була б лідером в цьому (Німеччина або Франція).

Багато країн Європи після завершення «Холодної війни» перестали серйозно сприймати загрозу виникнення нової війни в Європі. Наочно це демонструється тим, що більшість країн-членів НАТО не досягали і не досягають бажаного орієнтиру витрат (а після Вільнюського саміту – обов’язкового порогу) у 2 % від ВВП на військові потреби. Прикметно, що окрім США та Великої Британії [51] цього показника до 2023-го року досягали лише ті, хто географічно найближче до Росії і має з нею спільні кордони – країни Балтії, Польща та Фінляндія, а також Греція, яка віддалена від Росії, але багато років живе в напрузі через кіпрський конфлікт. Висновок очевидний – ці країни відчували для себе конкретну загрозу. Водночас Росія, до початку повномасштабної агресії, витрачала 3,7 % ВВП на «оборону», а наразі – 4,1 %. Такі показники свідчать – Росія готувалася до війни, Європа – ні. Тепер тенденції дещо змінюються: показника у 2 % досягають також Словаччина, Румунія, Угорщина [52], а Франція схвалила семирічний оборонний бюджет у розмірі 413 млрд. євро і планує досягти необхідного показника фінансування власних збройних сил у 2025-2027 рр. [53].

Європейська безтурботність до лютого 2022 року пояснюється декількома причинами: попередні десятиліття були часом іншої реальності – глобалізації. Велика війна між європейськими країнами видається дуже малоймовірною – вже неможливо уявити війну між Францією і Великою Британією, чи Німеччиною, які є стабільними економічними та військово-політичними союзниками. А Росія для Європи стала вигідним економічним партнером, постачальником дешевої сировини, яка допомагала європейським урядам підтримувати необхідні умови і ціни для низьких витрат на домогосподарства, що задовольняло їхніх виборців, а європейському бізнесу зменшувати виробничі витрати та створювати продукти з доданою вартістю на російській

сировині. Другою і очевидною причиною є те, що за безпеку на європейському континенті після Другої світової війни відповідальними досі є США.

Зрештою, недоречним буде звинувачувати Європу в тому, що вони недооцінили російську загрозу і допомогли їй економічно відродитися, адже, навіть, сама Україна, ніяким чином до 2014-го року не зміцнювала свою обороноздатність, а навпаки – звела її нанівець, хоча й мала гіркий тривалий історичний досвід, пов'язаний з Росією. І, навіть, після 2014-го року продовжувала співпрацювати з Росією, збільшувала товарообіг і не розірвала дипломатичних відносин.

О. Шольц 27 лютого 2022 року оголосив про створення спеціального фонду Бундесверу на 100 млрд. євро, що передбачає розширення фінансування німецької армії, а також зробив заяву, що відтепер Німеччина витратить 2% річного ВВП на оборону [54]. Проте в серпні ц.р. уряд Німеччини відмовився від юридичного зобов'язання витратити 2 % ВВП на річній основі на свої військові потреби. Як пояснити непослідовність німецького уряду? Початок великої війни в Україні сколихнув європейським політиком. Можливо, О. Шольц, усвідомивши російську військову загрозу, зробив емоційну заяву про збільшення оборонних видатків, але тепер, коли влада Німеччини знову побачила, що це не безпосередня загроза, тоді прийшли до висновку, що з певних причин, не можуть собі дозволити такі витрати, адже немає нагальної потреби.

Повільне збільшення власних оборонних видатків, затягування із постачанням необхідної військової допомоги для України, повільне впровадження економічних санкцій, часті телефонні розмови на початку війни європейських лідерів з російським диктатором, наративи про те, що це війна путіна, а не російського народу, відсутність реформ глобальної системи безпеки – все це дозволяє вважати, що Європа та світ досі повністю не відмовилися від своєї політики примирення російських імперіалістичних амбіцій та сподіваються після зміни російської влади та закінчення війни знову

нормалізувати взаємовигідні стосунки з цією країною. Поширеною є думка про те, що колективний Захід не може допустити поразки демократії (України) у справедливому відстоюванні свого суверенітету проти фактичної диктатури (Росії), але також він боїться невизначеності, пов'язаної із ризиками військової поразки великої ядерної держави, що може призвести до непередбачуваних наслідків для всієї планети. Тому наші партнери дотримуються такої вичікувальної позиції, надаючи поступову допомогу, щоб не дати можливості одній зі сторін отримати відчутну перевагу. Водночас США та інші країни-члени НАТО отримали шанс, якого раніше не мали – випробувати власні військові технології, техніку та розвідувальні можливості проти потенційного воєнного супротивника – Росії та ослабити її військові можливості й репутацію військової потуги.

Тобто, поки що спостерігається лише трансформація уявлення про архітектуру європейської та євроатлантичної безпеки, але справжніх системних і фундаментальних змін в цій архітектурі немає. Більшість рішень – замороження російських активів, збільшення військової присутності США в Європі, введення санкцій проти російської економіки, її неповна політична ізоляція, визначення Росії найбільшою прямою загрозою безпеці країн-членів НАТО, фінансова та військова допомога Україні – всі ці явища за своїм характером є локальними та тимчасовими, адже в певний момент їх можна зупинити, змінити. Все це є зміною політики, яка може бути короткотривалою але це не фундаментальні зміни, які закладають основу на роки вперед. Поки що немає підстав вважати, що відбулися суттєві зміни у глобальній чи євроатлантичній архітектурі безпеки. Хоча тепер очевидно, що фактичні принципи європейської безпеки побудовані не на статуті ООН, а на гарантіях п'ятої статті Північноатлантичного договору. Тому вважаю, що тепер, коли лунають думки про «руйнування глобальної архітектури безпеки», мається на увазі не фактична архітектура, яку забезпечують і регулюють окремі сильні держави та військово-політичні союзи, а лише формальний вияв системи

глобальної безпеки – принципи статуту ООН та головного органу безпеки – Ради безпеки ООН. ООН та її Рада безпеки дискредитували себе нездатністю виконати своє ключове завдання – забезпечити мир і рівність усіх держав.

Наскільки глибокі наслідки матиме ця війна для світу важко передбачити. Це багато в чому залежатиме від того, як розгортатиметься конфлікт. Однак він уже сьогодні помітно змінює контури європейської архітектури безпеки. Як стверджує, Ангела Стент, кінцевим результатом російсько-української війни може стати третя реорганізація євроатлантичної системи безпеки з часів завершення Другої світової [32].

Головний орган ООН, на який покладено відповідальність за підтримку миру та безпеки (Ради безпеки ООН), не здатний був попередити агресію Росії проти України, не здатний її припинити і не здатний вжити будь-яких інших адекватних заходів проти постійного члена Ради – Російської Федерації. Це ознака глибокої кризи Ради безпеки ООН і ООН загалом, яка колись спіткала Лігу націй. ООН була заснована на принципі рівності всіх держав – малих і великих, ядерних і неядерних. Але фактично ця рівність залишається лише декларованою, тому що ядерна країна здійснює збройну агресію проти неядерної, яка втратила цю ж ядерну зброю під тиском інших ядерних держав. Постійні члени Ради безпеки ООН, зрештою, мають більш «рівні права», адже володіють ядерною зброєю, сильними армією та економікою. Постійний член Ради безпеки ООН здійснив збройну агресію, а натомість не отримав однозначної швидкої і сильної відповіді від усього світу, тому що Ради безпеки ООН, попри її задекларований статус, насправді не має ніяких повноважень сама по собі. Реальний вплив і повноваження мають саме постійні члени цього органу, кожен окремо. Все це призводить до того, що інші країни поступово втрачають віру у дієздатність ООН, доцільність відмови від ядерної зброї, скорочення інших озброєнь та армії тощо.

Загалом наведені проблеми засвідчують про невідповідність світових організаційних структур, зокрема міжнародної системи безпеки, умовам

сучасної геополітичної ситуації у світі. Аналіз історичних чинників, особливостей сучасних та потенційних воєн, фактична міжнародна безпекова ситуація (наявність збройних конфліктів на більшості континентів Землі) дають підстави вважати, що сучасна глобальна система безпеки не здатна повною мірою забезпечити стабільний мир і порядок на планеті, задля якого вона й була створена. Ключовими гравцями на безпековій арені планети є постійні країни-члени Ради безпеки ООН, ціллю яких є забезпечити, в першу чергу, власну безпеку, не допустити воєн між собою, а також з іншими державами, які володіють ядерною зброєю.

Російсько-українська війна ще не змінила принципи функціонування глобальної системи безпеки, але очевидно, що після її закінчення це має відбутися. Думки про те, що система розвитку ООН потребує суттєвої реформи з огляду на її фрагментацію та застарілі структури висловлювалися багатьма представниками держав-членів ООН, політиками й іншими незалежними експертами ще раніше [55], але після початку російсько-української війни, це лише додало актуальності цьому питанню.

Явною зміною в архітектурі європейської безпеки є відмова від багаторічної нейтральності Фінляндією та Швецією. «Безпекова» карта на просторі від Балтійського моря до Арктики зазнала суттєвих змін – сухопутний кордон між Росією та НАТО збільшився на майже 1300 км, через вступ до Фінляндії до НАТО. Фінляндія стала четвертою країною НАТО, яка має безпосередній сухопутний кордон з Росією. Фактичне приєднання Фінляндії до НАТО, майбутнє приєднання Швеції, можливий перегляд своєї нейтральності іншими країнами (Ірландія, Австрія, Швейцарія) зумовлюють реальну системну зміну в архітектурі європейської безпеки – поступова відмова від т.зв. «буферних» і сірих зон в Європі.

3.2. Роль і місце України в майбутній системі глобальної безпеки

Для України ситуація на театрі бойових дій залишається складна і неоднозначна. З початку бойових дій Росія досягла для себе позитивних результатів і утримує їх: утворення сухопутного коридору до Кримського півострова, захоплення значної частини території Запорізької області (в т.ч. Запорізька АЕС), Донецької області та майже повне Луганської області. Ці результати менші від початкових цілей, але, тим не менш, це прогративні результати для України. Поки що Україна програє війну, адже ми втратили значну частину територій, воєнні дії відбуваються на нашій території. Війна відбувається здебільшого за допомогою конвенційних засобів і тактик. Очевидно, що Україна не має переваги в таких засобах проти російської армії. Тактичні успіхи частково досягаються за допомогою використання асиметричних засобів: використання дронів та безпілотників, швидких і легких позашляховиків, які пристосовані до ведення з них кулеметного вогню тощо. В минулому 2022-му році Україна мала прогрес на Харківському напрямку концентруванню своїх сил проти локально слабких російських сил. Це мало характер асиметричного методу ведення бойових дій, який зумовив тактичний успіх.

Кампанія українського контрнаступу 2023-го не досягла бажаного результату. Водночас під цю кампанію військове керівництво готувало військову техніку та резерви із кінця 2022-го року, що спричинило більші втрати на Донецькому напрямі. В літній контрнаступальній операції Україна втратила багато особового складу та техніки, що унеможливило найближчим часом нові широкі наступальні операції. Осінньо-зимовий період, звичайно, буде мати характер позиційного протистояння з проведенням локальних операцій.

Росія здійснює нову осінню хвилю призову, нарощує виробництво боєприпасів, готує резерви на потенційну весняну наступальну операцію. Очевидними цілями-мінімум є вихід на адміністративний кордон Донецької та Луганської області, утримання захоплених територій в інших областях. Кремль

вичікує послаблення військової підтримки України з боку Заходу, президентських виборів в США з потенційним обранням президентом Д. Трампа. Наш ворог затвердив стратегію війни на виснаження.

В. Залужний вважає, що на фронті досягнуто військового паритету, але затягування періоду позиційної війни несе загрози для України. Фактично, перемога Україна можлива за допомогою асиметричних засобів і методів, таких як значна перевага у сфері інформаційних технологій та інформаційного розвитку. Але ознак, що ця перевага буде досягнута в найближчій перспективі – немає [56].

Потенційними ризиками для України в 2024-му році є досягнення російськими силами успіху на Донецькому напрямку, вихід на адміністративні кордони. Проте навряд чи росіяни зможуть досягти більших нових військових перемог. Водночас на тлі потенційного зниження підтримки з боку країн Європи та США, Україна, на що і розраховує Кремль, Україна буде змушена погодитися на початок переговорів, які будуть для неї програшними. Такий варіант, на жаль, може бути реальним.

Оптимістичній прогноз полягає в тому, що військово-технологічна підтримка США та Європи не зменшиться якісно і кількісно, і це дозволить Україні досягти переваги над російською армією у сфері протиповітряної оборони, радіоелектронної боротьби, інформаційної боротьби. Підтвердженням тому є навчання українських військових на танках Abrams, їхнє постачання в Україну, а також початок навчання на літаках F-16. За таких умов Україна може досягти локальної військової переваги і перейти в успішний контрнаступ.

2024-й рік має стати визначальним в цій війні: або Україна встоїть, укріпиться і зможе повернути контроль над своїми територіями, або ж це стане роком потенційних нових переговорів, які призведуть до замороження конфлікту.

Одним із результатів закінчення російсько-української війни стане реорганізація євроатлантичної системи безпеки, процес якої буде тривати

наступні 5-10 років після закінчення збройного конфлікту. Війна в Україні виходить за свої географічні межі і є також фронтом ідейного, політичного та військово-технічного протистояння між Заходом і Росією. Росія прагне повернути собі статус наддержави саме за фактором сили. НАТО і США, які відповідальні за безпеку в Європі, прагнуть не допустити перемоги Росії і потенційного розширення її силового впливу у Європі, Азії, Африці, особливо на фоні зростаючого стратегічного протистояння Заходу з Китаєм.

Можливості України вести оборонні та контрнаступальні операції по усій ширині фронту, водночас підтримуючи повноцінне функціонування держави, значною мірою залежать від фінансової та військово-технічної підтримки Заходу, яка триває вже півтора роки та поступово якісно збільшується. Така тенденція означає, що наші партнери зацікавлені в існуванні майбутньої України, як вільної та безпечної країни, з якою можна розвивати союзницькі політичні, економічні, безпекові відносини. Після виконання низки вимог, Україна має достатні шанси приєднатися до ЄС в цьому десятиріччі. Приєднання України до НАТО, як повноправного члена, в цій часовій перспективі, малоймовірно, адже залежатиме від фактичного перебігу та закінчення війни, політичної волі в країнах НАТО, зміни політичного режиму в Росії. Європа усвідомила цінність України для європейської безпеки, водночас почавши процеси переозброєння власних збройних сил. НАТО та Росія прагнуть уникнути прямого воєнного конфлікту між собою, а тому бажають локалізувати існуючий збройний конфлікт в Україні. Європа переживає процеси перетворення та об'єднання, де більше не буде проміжного простору.

Тому ймовірним є сценарій, за якого Україна буде виступати в ролі укріпленого форпосту Європи на межі з Росією, затримувати та ослаблювати її експансіоністські амбіції, аби вони не поширилися на інші країни Європи. В разі відсутності очевидного переможця в російсько-українській війні, відсутності фундаментальних і позитивних політичних змін в Росії, Україна скоріше буде мати певний офіційний партнерський договір з НАТО, який

надасть нам такі ж привілеї і можливості у сфері військово-технічного та розвідувального співробітництва, як у країни-члена НАТО, окрім зобов'язань захищати Україну силами союзників, в разі нового нападу на неї.

Дослідники О. Лапка та Т. Пікуля, проаналізувавши основні тенденції розвитку системи державних відносин, спрогнозували, як ця війна може вплинути на глобальний баланс сил [57]:

1) відбудеться новий поділ Європи. Російська Федерація анексує частину території України, або захопить усю її державну територію, тим самим, створить буферну зону між Росією та Заходом, до якої будуть долучені держави Білорусь і Казахстан; 2) війна в Україні спровокує економічну та політичну кризу в Російській Федерації. Наслідками кризового становища Росії стануть: по-перше, однополярність світу та гегемонія США; по-друге, вторгнення Росії в Україну буде викликом провідній ролі США як «глобального поліцейського» у світі; 3) війна в Україні поглибить стратегічний союз Російської Федерації з Китаєм. Відсторонена від міжнародної політичної, економічної та фінансової системи, Росія зміцнить союз із Китаєм. Російська Федерація допомагала Китаю у сферах енергетики, військових справах, у нарощуванні повітряних і морських спроможностей, розвідці. У свою чергу, отримала фінансування та технології. Для Китаю союз із Росією забезпечує безпеку північного кордону, природні ресурси та спільний авторитарний підхід, подібне ставлення до Заходу. На зимовій Олімпіаді у Пекіні, перед вторгненням Росії в Україну, президенти Сі Цзіньпін і В. Путін заявили, що їхній альянс «не знатиме меж» і «перевершуватиме політичні та військові союзи часів холодної війни» [58]. 4) війна в Україні прискорить розподіл світу на два ворожі, конкуруючі табори. Протягом останніх років Китай і Захід змагаються за домінування в галузях і технологіях майбутнього. Китайські компанії зараз глибоко «вкоренилися в американському суспільстві». Лідер Китаю Сі Цзіньпін має намір досягти «глобального домінування Китаю», і для реалізації цієї «мрії», він використовує різні напрями. Одним з цих напрямів є посилення китайської військової

потужності, створення військових баз і морських портів, і не лише на території Китаю. Наприклад, по всьому Індійському океану, де історично «переважала Індія», Китай зараз контролює або допомагає управляти портами, аеродромами, військовими базами чи станціями спостереження вздовж узбережжя М'янми, Шрі-Ланки, Мальдівів та Пакистану [59]. Деякі країни пристануть на чинось сторону, але багато інших прагнутимуть підтримувати відносини з обома таборами; 5) поновлення уваги до європейської безпеки стримуватиме розвиток відносин між США та Азією. Завдяки вимушеному відволіканню дипломатичних ресурсів для подолання кризи на сході Європи, зусилля США у протистоянні Китаю будуть обмежені. Це погана новина для таких країн, як Японія, Південна Корея та Тайвань, які розраховують на захист з боку США і які зараз будуть ще більше прагнути сформувати коаліцію в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на противагу Китаю; 6) війна в Україні прискорить глобальну гонку озброєнь. Останніми роками Китай розширив свій ядерний арсенал, а Росія, США, Велика Британія, Франція та інші модернізували свої. Кількість розгорнутих ядерних боєголовок зростає. Сучасна гонка озброєнь не досягла розмірів тієї, що була між Росією та США під час Холодної війни, оскільки військові витрати США все ще більш ніж у 2,5 рази перевищують витрати Китаю, але вона прискорюється. Війна в Україні призведе до ще більшого розповсюдження зброї та дестабілізуючого циклу ескалації озброєнь за принципом «око за око» [60]; 7) Німеччина може почати відігравати дедалі активнішу роль у європейській політиці безпеки. ФРН відмовилася від газопроводу «Північний потік-2», який раніше захищала попри тиск США, і по словам віце-канцлера та міністра економіки Німеччини Роберта Хабекера підготувалася до ембарго на нафту із Росії [61]; 8) Війна за Україну поглибить поділ світу на авторитарний та демократичний. Вторгнення в Україну спровокує Росію до відвертого авторитаризму, як зафіксовано в щорічному Індексі демократії EIU. Аналогічні тенденції можна спостерігати і в Китаї при правлінні Сі Цзіньпіна; 9) посиляться сепаратистські рухи по усьому світі,

наприклад у таких країнах, як Азербайджан (Нагірний Карабах), Китай (Тайвань) та Туреччина (Східне Середземномор'я). Що стосується Російської Федерації, то за прогнозами американської приватної розвідувальної компанії Stratfor, Росія не здатна зберегти свій теперішній адміністративний устрій та втри мати контроль над всією нинішньої територією держави. Головним проявом потенційного розпаду Російської Федерації вважається сепаратизм її регіонів, з котрим федеральний центр стикнеться протягом найближчих 10 років [62]. Реакція світу на спробу Російської Федерації розділити Україну будуть уважно вивчатися тими, хто має подібні цілі.

Висновки до розділу III

У майбутньому на глобальну систему безпеки чекають системні зміни. Очевидно, що теперішня система безпеки є застарілою та неефективною, вона не може впоратися із завданням збереження миру на всій планеті, не забезпечує рівності усіх держав та народів. Адже Російська Федерація, яку вважають правонаступницею СРСР, сама руйнує світовий порядок, одним із засновників якого був СРСР.

Поки що важко детально прогнозувати, як закінчиться російсько-українська війна, чи здобуде хтось очевидну перемогу, а тому й неможливо передбачити, наскільки це вплине на глобальну безпеку. Очевидно, що це суттєво вплине на розстановку сил в Європі, російський вплив в регіоні, відновлення, чи невідновлення Росії як наддержави за силовим фактором. Також це великою мірою залежить від США, які досі залишаються відповідальними за безпеку в Європі та є найбільшими донорами військової допомоги Україні. Відкритим питанням залишається стабільність підтримки України з боку США, напередодні та після президентських виборів американського президента. Також серед багатьох дослідників існує думка, що майбутній світопорядок буде визначатися не у Європі, а у Азійсько-

Тихоокеанському регіоні, а тому результати російсько-української війни не так суттєво вплинуть на новий світопорядок, який будуть визначати США та Китай за межами Європи.

ВИСНОВКИ

1. Глобальна система безпеки – комплекс взаємопов'язаних відносин між державами, групами держав, організаціями, впливовими групами осіб, які ґрунтуються на принципах безпеки, міжнародно-правових нормах, багатосторонніх договорів, які функціонують з метою зберегти мир і порядок на всій планеті, мінімізувати ризики виникнення нових воєн, досягти рівності малих і великих держав, сприяти мирному вирішенню конфліктів між акторами світової політики. Формальним виявом глобальної системи безпеки сьогодні є ООН.
2. Існування регіональних систем безпеки зумовлене неефективністю глобальної системи безпеки, формальним виявом якої є ООН, основним завданням якої є забезпечувати безпеку і мир на всій планеті. З практики бачимо, що ООН може допомагати підтримувати мир, долати гуманітарні кризи тощо, але не може гарантувати безпеку і сталий мир на всій планеті. Фактично, гарантувати мир і безпеку на більшій частині планети можуть постійні члени Ради безпеки ООН кожен окремо – Велика Британія, США, Китай, Франція, Росія. Кожен з них може істотно впливати на рівень міжнародної безпеки у своєму регіоні. США і Китай – також в інших регіонах. Об'єднання групи країн в колективну систему безпеки дозволяє значно збільшити шанси мирного існування в межах їхньої зони відповідальності. По-перше, це відбувається власне завдяки ідейному об'єднанню самих держав-членів, які не будуть воювати одне з одним, а по-друге, зменшує ризики нападу з боку іншої держави, яка швидше, за все, опиниться в меншості проти об'єднаних країн.;
3. Російська Федерація вбачає себе рівноправним глобальним гравцем, який може конкурувати зі США та іншими світовими центрами сили, а Україну досі не хоче визнавати як самостійного державного суб'єкта, а вбачає лише неприродню помилку в існуванні нашої окремої держави.

Позиціонування Росії себе як великого міждержавного гравця відображено також у стратегічних документах національної безпеки та зовнішньої політики Російської Федерації. Україна завжди мала особливе місце у російській зовнішньополітичній стратегії. Це зумовлено географічною важливістю, а також історичною спадщиною України, яку Російська Федерація трактує як невід'ємну частину своєї.

4. З часу незалежності і до 2014-го року українська обороноздатність послідовно послаблювалася. Оборонно-промисловий комплекс постійно скорочував потужності, займався здебільшого модернізацією застарілої радянської техніки. Сектор безпеки і оборони фінансувався недостатньо, престижність військової служби ставилася під сумнів. В 2014 році стало зрозуміло, що політика Україна щодо Російської Федерації була хибною та необережною, адже російська держава ніколи з часів незалежності не розглядалася як потенційний ворог, а навпаки – як стратегічний партнер. В тому ж році українська влада визнає, що державі потрібна допомога у боротьбі з агресією Росії, і що такої допомоги можна чекати лише від західних партнерів. Війна у 2014-му році спричинила реформи всіх елементів забезпечення обороноздатності. З 2014-го року сектор безпеки і оборони переживає ряд поступових реформ, втілення яких дозволило зупинити російський блицкриг у 2022-му році. Після 2014-го року Росія не зупинилася і продовжила розвивати свою мережу п'ятої колони в Україні, в надії змусити українців переглянути оцінку Революції гідності, необхідності інтеграції з Європейським Союзом та Організацією Північноатлантичного договору. Проте очевидних результатів російська влада не отримала і, спостерігаючи, за все більшим зближенням України з ЄС та НАТО та посиленням її обороноздатності, наважилася на відкриту агресію, вбачаючи в цьому єдиний можливий спосіб зупинити євроатлантичну інтеграцію. Росія сподівалася досягти швидких успіхів за

рахунок переважаючих збройних сил та підтримки місцевого населення у східних областях України.

5. Роль іноземних партнерів України у цій війні є визначальною. Напередодні повномасштабного вторгнення США та Велика Британія почали екстрено збільшувати військову допомогу Україні, постачаючи ракетні комплекси Javelin та зенітно-ракетні комплекси Stinger, боєприпаси тощо. Інші країни також почали поступово приєднуватися у наданні військової допомоги. Ця допомога була одним з факторів, які допомогли Україні встояти в перші тижні війни і дозволили робити запити на значно більші пакети військової допомоги від країн-членів ЄС та НАТО. Роль США, а саме адміністрації Дж. Байдена, які за декілька місяців до початку вторгнення чітко заявили про загарбницькі плани Росії, спираючись на розсекречену інформацію своїх розвідувальних служб, була визначальною в об'єднанні Заходу щодо підтримки України. В питаннях безпеки і оборони Європа оглядалася і продовжує оглядатися на США. Тому, хоча великими донорами військової допомоги для України є також Німеччина, Нідерланди, Польща, Велика Британія, Франція, Італія та інші країни, уся ця допомога була б неможливою, якби не власне рішення і приклад США.
6. Сучасний стан перебігу російсько-української війни залишається в підвішеному стані. Україна програє війну, адже втратила багато стратегічних територій, поступається Росії у кількості техніки та живої сили, мобілізаційному ресурсі. Росія має налагоджений роками великий оборонно-промисловий комплекс, який перейшов зараз на воєнні рейки, збільшив серійне виробництво ракет, боєприпасів, БПЛА тощо. Україна покладається в цьому питанні на західних партнерів. Українське військове керівництво напередодні запланованого весняно-літнього контрнаступу робило запити велику кількість танків, боєприпасів, техніки, артилерії для його успішного проведення. Допомоги в

запитуваній кількості не було надано, тому український контрнаступ не мав того масштабу і успіху, на який всі сподівалися, втративши при цьому, багато живої сили. Російське військово-політичне керівництво після невдалого бліцкригу застосовує стратегію вичікування, виснаження противника. Росія наразі планує утримувати захоплені території та сподівається на втому західних партнерів від України, переобрання Д. Трампа президентом США та суттєве зменшення військової допомоги, що дозволить перейти в новий наступ у 2024-2025 рр. Також не виключено проведення нових переговорів між сторонами у 2024-му році.

7. Сучасна система глобальної безпеки перебуває в кризі, яка стає все більш очевидною. Постійний член Ради безпеки ООН порушує основоположні принципи цієї організації, водночас маючи можливість головувати в ній, ветоувати будь-які рішення, націлені проти продовження цієї війни. ООН, як і інші менші організації з питань безпеки, на кшталт ОБСЄ, втрачають свій авторитет і перетворюється на неефективні інституції, місця демагогії політиків. Очевидно, що сучасна система глобальної безпеки потребує докорінного реформування, зміни принципу прийняття рішень, алгоритму використання інструментів проти порушників глобального порядку. Одним із найперших кроків для вирішення кризи ООН є розширення переліку постійних членів її Ради безпеки та відмова від принципу ухвалення рішень консенсусом.

Одним із результатів закінчення російсько-української війни стане реорганізація євроатлантичної системи безпеки, процес якої буде тривати наступні 5-10 років після закінчення збройного конфлікту. Війна в Україні виходить за свої географічні межі і є також фронтом ідейного, політичного та військово-технічного протистояння між Заходом і Росією. Росія прагне повернути собі статус наддержави саме за фактором сили. НАТО і США, які відповідальні за безпеку в Європі, прагнуть не

допустити перемоги Росії і потенційного розширення її силового впливу у Європі, Азії, Африці, особливо на фоні зростаючого стратегічного протистояння Заходу з Китаєм. Після виконання низки вимог, Україна має достатні шанси приєднатися до ЄС в цьому десятиріччі. Приєднання України до НАТО, як повноправного члена, в цій часовій перспективі, малоймовірне, адже залежатиме від фактичного перебігу та закінчення війни, політичної волі в країнах НАТО, зміни політичного режиму в Росії. Ймовірним є сценарій, за якого Україна буде виступати в ролі укріпленого форпосту Європи на межі з Росією, затримувати та ослаблювати її експансіоністські амбіції, аби вони не поширилися на інші країни Європи. В разі відсутності очевидного переможця в російсько-українській війні, відсутності фундаментальних і позитивних політичних змін в Росії, Україна скоріше буде мати певний офіційний партнерський договір з НАТО, який надасть нам такі ж привілеї і можливості у сфері військово-технічного та розвідувального співробітництва, як у країни-члена НАТО, окрім зобов'язань захищати Україну силами союзників, в разі нового нападу на неї. Поява нової безпосередньої воєнної загрози з боку Росії в Європі змушує ряд країн переосмислювати свої підходи до забезпечення власної безпеки, відмовлятися від нейтралітету тощо, що призведе до зникнення проміжного простору в цьому регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Охмак Є. Президент України як складова сектору національної безпеки і оборони : магістерська робота. Острог, 2022. 85 с. URL: <https://theses.oa.edu.ua/DATA/7550/Охмак%20Євгеній%20Олегович.pdf/>.
2. Ситник Г., Ковбасюк Ю. Глобальна та національна безпека: підручник. К.: НАДУ. 2016. 1133 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/1_330_42449633.pdf/.
3. Ситник Г. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно–правові засади). К., 2012. 544 с.
4. Ліпкан В. Національна безпека України – нормативно-правові аспекти забезпечення. К. 2006. 180 с.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. С. 241.
6. Гончаренко О., Лисицин Е., Вагапов В. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України. *Наука і оборона*. 2002. № 1. С. 18-24.
7. Чуйко З. Конституційні основи національної безпеки : автореферат дис. канд. юр. наук : 12.00.02. Х., 2008. 20 с.
8. Brown H. Thinking About National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. С., 1983. Р. 4.
9. Глосарій термінів. Гарміш-Партенкірхен (Німеччина). *Європейський Центр з вивчення питань безпеки ім. Джорджа Маршалла. Коледж з вивчення міжнародних відносин і питань безпеки*. 2002. 30 с.
10. Патійчук В. Міжнародна та регіональна безпека: словник-довідник для магістрів спеціальності 291 «міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійних програм «Міжнародні відносини», «Регіональні студії» та «Суспільні комунікації». Луцьк., ФОП Іванюк В. П. 2021. 54 с.

11. Васильєв Г. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. Х., *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. Том № 2. С. 155-16
12. Левенець Ю., Шаповал Ю. Політична енциклопедія. К. *Парламентське видавництво*. 2011. 808 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Levenets_Yurii/Politychna_entsyklopediia.pdf/.
13. Грицанов А., Абушенко В., Евелькин Г., Соколова Г., Терещенко О. Социология: Энциклопедия. Мінськ, 2003 р. 1312 с.
14. Шамраєва В. Основні теоретичні підходи до дослідження еволюції концепту міжнародна безпека. Х., *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм*. № 8. 2018. С. 88-94
15. Загола Т. Теоретичні підходи до дослідження співвідношення понять «міжнародна безпека», «колективна безпека» та «глобальна безпека». *Вісник ХНТУ. Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 4. С.133-137. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/19/18/.
16. Angela N. Rivera. Global food security. N.Y. : *Nova Science Publishers*. 2010. 152 p.
17. Забарна Ю. Понятійно-категорійна сутність глобальної продовольчої безпеки. К., *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. № 4. С.162-167. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/460/436/>.
18. Цевельов О. Колективна система безпеки: сучасні підходи та проблеми. К., *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Державне управління*. 2020. №31. С. 98-104.
19. Васильєв Г. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. Х., *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. Том № 2. С. 155-166.

20. Власюк О. Україна у системі міжнародної безпеки. Монографія. 2009. С. 9.
21. Парахонський Б., Яворська Г. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України: аналіт. доповідь. К., *НІСД*. 2014. 48 с.
22. Якуб'як А. Сучасна міжнародна безпека НАТО: перспективи для України: магістерська робота. Острог., 2022. 76 с.
23. Пухальська Я. Інтеграція України в НАТО: переваги та недоліки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 5. С. 219-222.
24. От Договора к организации. *Организация Договора о коллективной безопасности*. URL: <https://odkb-csto.org/25years/>.
25. СТРАТЕГИЯ коллективной безопасности Организации Договора о коллективной безопасности на период до 2025 года. *Организация Договора о коллективной безопасности*. URL: https://odkb-csto.org/documents/statements/strategiya_kollektivnoy_bezopasnosti_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_na_period_do_/#loaded/.
26. Примуш Р. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 5-6. С. 71-75.
27. Турчин Я., Демчишак Р., Матлай Л. Історія міжнародних відносин. Л., *Видавництво Львівської політехніки*. 2016. 140 с.
28. Гвоздь В. Воєнна розвідка України на зламі другого тисячоліття. К., *Борисфен Інтел*. 2022. 420 с.
29. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. 56 p. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf/>.
30. Morgan W. Army chief: Russia still sole «existential threat» to U.S. *POLITICOPRO*. URL:

- <https://subscriber.politicopro.com/article/2019/03/army-chief-russia-still-sole-existential-threat-to-us-2940151/>.
31. NATO 2022 Strategic concept. NATO. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf/.
32. Сидорук Т., Шуляк А., Павлюк В. Трансформації в архітектурі європейської безпеки під впливом російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 3. С. 60-72. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/274/253/>.
33. Wertheim S. (2022). The Ukraine Temptation. Biden Should Resist Calls to Fight a New Cold War. *Foreign Affairs*, April. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2022-04-12/ukraine-temptation/>.
34. Гвоздь В. Историчні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави. Монографія. К., *Борисфен Інтел*. 2018. 576 с.
35. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации. Указ об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации. *Президент России*. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046/page/1/>.
36. Указ об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации. *Президент России*. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/70811/>.
37. Переслегин С. Самоучитель игры на мировой шахматной доске. СПб., *Terra Fantastica*. 2006. С. 180.
38. Нурышев Г. Современная Украина в геополитическом измерении. М.: Национальная безопасность и стратегическое планирование. 2014. № 2. С. 9-16.

39. Шалар Л. Стратегия российской державы: увеличить Россию и раздробить Европу. URL: https://www.inopressa.ru/article/09may2014/lefigaro/russia_eu.html/.
40. Смелов В. Игор Смешко. Незакінчене досьє генерала розвідки. К., *Самміт-книга*. 2012. 568 с.
41. Найбільший оборонний бюджет України був у 2020 році. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2021/12/vsi-budgety-mou-1993-2022.html/>.
42. Russia Military Spending/Defense Budget 1993-2022. *Macrotrends*. URL: <https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/military-spending-defense-budget/>.
43. Попри війну Україна та Росія торік наростили обсяги торгівлі. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/9/682210/>.
44. Воєнна історія. *Міністерство оборони України*. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html/>.
45. Романенко Є. Реформування Збройних сил України за стандартами НАТО. *Публічне урядування*. 2016. № 3. С. 142-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_3_15/.
46. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році: розпорядження Кабінету Міністрів від 04.03.2015 № 213. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kr150213?an=84/>.
47. Рекордні витрати на армію у 2023 році. Що збирається робити уряд? *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/03/20/698184/>.
48. Про розвідку: Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX. *Голос України*. 2020. № 195.
49. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

50. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. С. 38.
51. Витрати світу на армію сягнули нового рекорду у понад \$2 трильйони. Хто витрачає найбільше? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/24/699428/>.
52. 11 країн НАТО досягли необхідного рівня витрат на оборону, Польща вийшла у лідери. *Європейська правда*. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2023/07/7/7165271/>.
53. Le Sénat vote le projet de loi de programmation militaire, avec une cadence des dépenses accélérée. *Politique*. URL: <https://www.lefigaro.fr/politique/le-senat-vote-le-projet-de-loi-de-programmation-militaire-avec-une-cadence-des-depenses-acceleree-20230629/>.
54. H.Hansen. Germany walks back plan to meet NATO spending target on annual basis. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/germany-walks-back-plan-meet-nato-spending-target-annual-basis-2023-08-16/>.
55. Baumann M. Forever North–South? The political challenges of reforming the UN development system. *Third World Quarterly*. № 4. 2018. С. 626-641. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01436597.2017.1408405/>.
56. Ukraine’s commander-in-chief on the breakthrough he needs to beat Russia. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/europe/2023/11/01/ukraines-commander-in-chief-on-the-breakthrough-he-needs-to-beat-russia/>.
57. Лапка О., Пікуля Т. Україна в майбутній архітектурі світової безпеки. *Київський часопис права*. К., 2022. 6 с. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/182/170/>.
58. Чи допоможе Росії «найкращий друг»? Як Китай реагує на вторгнення в Україну. *BBC News Україна*. 5 березня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60631037/>.

59. Збільшення витрат на безпеку може спровокувати гонку озброєнь, попереджають в НАТО. *Інтерфакс-Україна*. 30.11.2017 URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/465859.html/>.
60. Захід досі не розуміє масштабів «амбіцій Китаю» – NYT. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/zakhid-dosi-ne-rozumije-masshtabiv-ambitsij-kitaju-nyt.html/>.
61. Германия заявила о готовности остановить российскую нефть после того, как ЕС согласится на эмбарго. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-04/germany-says-ready-to-halt-russian-oil-after-eu-agrees-embargo/>.
62. «Сепаратистські тенденції у сучасній Росії». Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/separatistski-tendencii-u-suchasniy-rosii-analitichna-zapiska/>.
63. Антонов В. Об'єкти національної безпеки та їх особливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 59. С. 65-71
64. Білоконь М. Критичні організаційно-правові аспекти ефективності чинної системи сектору безпеки і оборони України. *Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки держави*. К. 2021. С. 62-64.
65. Горовенко В., Тютюнник В. Актуальні проблеми сектора безпеки та оборони України. *Наука і оборона*. 2014. № 4. С. 20-25.
66. Політологічний енциклопедичний словник. *Генега*. К., 2004. 398 с.
67. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
68. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017.
69. Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави: Указ Президента України від 12 жовтня 2019 р. № 740/2019.

70. Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави: Указ Президента України від 22 листопада 2021 р. № 671/2021.
71. Цзи С. Мистецтво війни. Х. 2016. 112 с.
72. Горбулін В. Без права на покаяние. Х. 2009. 384 с.
73. Hamilton K., Langhorn R. The Practice of Diplomacy. Its Evolution, Theory and Administration. N.Y., 1995. 193 p.